

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь "магістр"

на тему:

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ГЕНДЕРНИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Виконала: студентка 263 групи,
спеціальності 053 Психологія
Освітня програма «Психологія»
Синиця Софія Олександрівна

Керівник: кандидат психологічних
наук, доцент Діхтяренко С.Ю.

Рецензент: доктор психологічних
наук, професор Мороз Л.І.

Умань – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	
1.1. Основні психологічні підходи до визначення гендерних моделей поведінки особистості.....	7
1.2. Психологічні особливості побудови гендерних моделей поведінки здобувачів вищої освіти.....	17
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ГЕНДЕРНИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
2.1. Аналіз емпіричних результатів дослідження гендерних моделей поведінки студентської молоді.....	34
2.2. Дослідження стереотипів маскулінності-фемінінності в гендерних уявленнях сучасних здобувачів.....	41
2.3. Особливості формування гендерної компетентності здобувачів вищої освіти.....	47
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Серед завдань закладів вищої освіти України постає завдання щодо формування особистості майбутнього фахівця, який буде ефективним у міжособистистісних, міжстатевих відносинах не тільки у професійній сфері, але й в громадській, сімейній. Сучасний фахівець – це професіонал, який покликаний вирішувати поставлені завдання, уникаючи конфліктні ситуації, з огляду на вимоги суспільства та зважаючи на унікальність гендерних характеристик співрозмовника. В цьому контексті актуалізується питання формування творчої особистості, позбавленої стереотипів та упереджень.

Аналізуючи сучасні вимоги до університетської освіти, визначаємо пріоритетом не лише професійні якості майбутнього фахівця, але й його компетентність як суб'єкта взаємодії з людьми різної статі. Сьогодні сучасний університет як соціально-освітнє середовище створює, на нашу думку, реальні передумови для повноцінного розвитку здобувачів – юнаків та дівчат згідно з їхніми індивідуальними особливостями, що сприяють самореалізації жіночої або чоловічої індивідуальності, формуванню гендерної культури.

Розробка основних положень про гендерні особливості Я-концепції відбувалась у працях багатьох дослідників. Класичними можна вважати роботи таких вчених, як Е. Гіденс, Е. Гоффман, У. Джеймс, Е. Дюркгейм, Дж. Мід, Е. Фромм, З. Фрейд, Ю. Хабермас, Е. Еріксон, К. Ясперс.

Дослідження ставлення до протилежної статі в психологічній науці здійснювалася в різних напрямках. Особливий інтерес для психологів становлять міжособистісні відносини, які складаються між різними статями, як ціннісно-обумовлені психологічні зв'язки (О.Вейнінгер, Г.Крайг, Д.Майерс, В.Москаленко, К.Хорні та ін).

Дослідження відносин між представниками різних статей розвивалися в гендерному напрямку, метою якого було розкрити специфіку і показати

сутність взаємини між статями як субкультурами, в кожній з яких присутній певний набір прийнятних способів життєдіяльності та поведінки (Е.Бершайд, К.Дайон, Д.Кроулі, У.Уолстер, Т.Хаптанова, К.Хендрік та ін).

Проте, незважаючи на велику кількість статей і публікацій з даної теми, існує проблема формування гендерної компетентності та гендерних стратегій поведінки в юнацькому віці, яка полягає в тому, що цей процес залишається не тільки недостатньо вивченим, але й мало керованим, і в окремих випадках, стихійним. В результаті, ставлення до протилежної статі може підмінятися біологічної орієнтацією. Це призводить до взаємних розчарувань, конфліктів і психологічних травм.

Вирішення цієї проблеми набуває особливої важливості стосовно юнацького віку, коли активізується міжособистісний вибір в романтичних стосунках, створюються студентські сім'ї, виникає ризик стихійності у розвитку відносин.

Мета дослідження – дослідити психологічні особливості побудови гендерних моделей поведінки здобувачів вищої освіти.

Для реалізації мети в ході дослідження вирішувалися такі **завдання**:

- 1) здійснити теоретичний аналіз психологічної літератури з проблеми дослідження;
- 2) експериментально дослідити гендерні стереотипи в уявленнях сучасних здобувачів вищої освіти;
- 3) здійснити інтерпретацію щодо особливостей сучасних гендерних моделей поведінки в юнацькому віці;
- 4) визначити особливості формування та умови розвитку гендерної компетентності у студентів.

Об'єкт дослідження: гендерні моделі поведінки в юнацькому віці.

Предмет дослідження: психологічні особливості побудови гендерних моделей поведінки у здобувачів вищої освіти.

Методи дослідження: теоретичні (теоретичний аналіз, порівняння, узагальнення, інтерпретація, систематизація); емпіричні (бесіда,

спостереження, тестування); методи кількісного та якісного аналізу даних.

Експериментальна база: дослідження проводилось на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. У дослідженні брали участь здобувачі факультету соціальної та психологічної освіти (n=25) та здобувачі факультету фізики, математики та інформатики (n=25).

Теоретичне значення дослідження полягає у теоретичному аналізі психологічних підходів до визначення поняття гендерна модель поведінки у юнацькому віці, визначенні основних психологічних особливостей побудови гендерних моделей поведінки та чинників їх формування.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що вивчено основні особливості формування та визначено психологічні умови розвитку гендерної компетентності у студентів, а також досліджено психологічні особливості використання активних методів навчання у побудові гендерно-компетентних моделей поведінки.

Дані про апробацію. Матеріали магістерського дослідження доповідалися на засіданні кафедри психології та на Міжнародній науково-практичній конференції «Психологічний супровід особистості в умовах сучасних викликів постмодерного суспільства: теоретичні засади та прикладні аспекти», яка відбулася он-лайн 25 листопада 2022 року.

Теоретичні результати дослідження висвітлено у 2-х публікаціях:

1. Діхтяренко С.Ю., Синиця С.О. Формування гендерно-відповідальної поведінки у здобувачів вищої освіти. *Теорія та практика психокорекції особистості [Електронний ресурс]* : електрон. зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Умань, 27 жовт. 2022 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Каф. психології ; [голов. ред.: Сафін О. Д. ; редкол: Дудник О. А., Вахоцька І. О., Якимчук І. П.]. Умань, 2022. С.36–38.
2. Синиця С.О. Гендерні аспекти професійного самовизначення в ранній юності. *Актуальні питання психології: теорія, методика, практика:*

збірник матеріалів XI-тої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції, 10-11 жовтня 2022 р. / гол. ред. Сафін О.Д. Умань. С. 133–135.

Структура та обсяг. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 72 найменування. Робота містить діаграми. Загальний обсяг роботи – 77 сторінок.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

1.1 . Основні психологічні підходи до визначення гендерних моделей поведінки особистості

Кожний історичний етап висуває конкретні загальні вимоги до змісту гендерних якостей, формуючи певні гендерні типи особистості. Конструювання гендерної ідентичності не є простим засвоєнням особистістю культурно заданих еталонів і норм певного гендера, це завжди реалізація внутрішніх замислів та потреб особистості, її Я-концепції. Криза гендерної ідентичності особистості ускладнює реалізацію особистістю найважливіших смислів: досягнення внутрішньої узгодженості, самореалізації та зовнішнього підтвердження гендерної ідентичності.

Особливості гендерної культури та гендерних стосунків досліджуються у різних науках – психології, філософії, культурології, соціології та ін. Більшість вчених (Г.Н. Брант, Дж. Батлер, Д.В. Воронцов, И.О. Жеребкіна, О.О. Здравомислова, О.Ю. Мещеркіна, С.О. Орлянський, И.М. Тартаковська, І.С. Кон, С. Ушакін, О.Л.В. Пушкарьов та ін.) зазначають, що дослідження спрямовані, з одного боку, на зниження поляризації та «нерівності» у стосунках чоловіків та жінок у правових, соціальних, культурних та психологічних аспектах, а, з іншого, на збереження індивідуальності, нетиповості, знаковості кожної особистості та розвиток толерантності, як на особистісному, так і на міжособистісному рівні.

Гендерні стереотипи – це механізми, що забезпечують закріплення і трансляцію гендерних ролей від покоління до покоління. У суспільній свідомості вони функціонують як стандартизовані уявлення про моделі поведінки відповідно до понять “чоловіче” та “жіноче”. Гендерна поведінка здебільшого базується на тому, як особистість сприймає вимоги своєї ролі.

Гендерні стереотипи поведінки досліджені у працях таких вчених: Д. Бест, Дж. Мак-Кі, Дж. Уїлліамс, А. Шерріфс.

У кожній культурі присутні чіткі гендерні стереотипи. Насправді сутність цих стереотипів схожа у всіх культурах світу. Джон Уїлліамс і Дебора Бест виявили, що для жінок найбільш стандартні якості – це слабкість, м'якість, вдячність, м'якосердечність, а для чоловіків – агресивність, сила, жорстокість і грубість [60].

Дж. Мак-Кі та А. Шеріфф дійшли висновку, що типово чоловічий образ – це набір рис, пов'язаний з соціально необмежуваним стилем поведінки, компетенцією і раціональними здібностями, активністю і ефективністю. Типово жіночий образ, навпаки, включає соціальні та комунікативні вміння, теплоту й емоційну підтримку. В цілому, чоловікам приписується більше позитивних якостей, ніж жінкам.

У нашому житті є певні стійкі параметри поведінки. Протягом кожного дня ми виконуємо ряд одних і тих же дій. Таким чином, існує конкретний набір моделей поведінки повсякденного призначення. Проте це не виключає «вклинювання» у них якихось інших моделей поведінки, обумовлених конкретною обстановкою, наприклад, модель поведінки, яка супроводжує спілкування з протилежною статтю.

Модель (від франц. *modèle*) – це зразок. Вибір моделі поведінки не передбачає жодної байдужої стандартизації людських дій, тобто відсутність в них живого темпераменту, своєрідності мислення, самобутності, звичок. Вибір моделі поведінки – це відтворення таких варіантів, які допомагають особистості стати комунікабельною, а тому і привабливою.

При типології моделей поведінки можна виділити моделі поведінки в офіційному спілкуванні і неофіційному (сімейному, товариському, побутовому). Моделі поведінки можуть бути активного (агресивного) і пасивного (оборонного) характеру.

У повсякденному житті ми сприймаємо поведінку іншої людини як цілісний образ. Висловлюючи свою позицію, ми робимо це одночасно

різноманітними засобами. Так, бажаючи проявити симпатію до якоїсь людини, ми, як правило, не тільки говоримо їй про свої почуття, але і передаємо їх у м'яких інтонаціях голосу, упривітному погляді. Цей комплекс знаків утворює модель або, іншими словами патерн (схема-образ) поведінки. Модель сприймається як єдине ціле.

Цілісність моделі порушується, коли входять до її складу елементи, які суперечать одне одному [41].

Під гендерною моделлю поведінки розуміють виконання за зразком соціальної функції особистості з огляду на стать як соціальне явище (гендер).

Встановлено, що гендер – це комплекс соціально сконструйованих відмінностей: психологічних, соціальних та культурних ознак, за якими розрізняють особи чоловічої та жіночої статі – маскулінні та фемінінні. На рівні буденної свідомості уявлення про чоловіче і жіноче функціонує у вигляді гендерних стереотипів – стандартизованих уявлень про відповідні їм моделі соціальної поведінки та риси характеру, які утворюють певні типи: «маскулінний», «фемінінний» та «андрогінний».

На основі теоретичного узагальнення наукових даних щодо типових гендерно-психологічних відмінностей чоловіків та жінок було виокремлено такі критерії розрізнення маскулінних-фемінінних рис:

- 1) соціально орієнтовані ознаки – ступінь домінування та ступінь автономності;
- 2) індивідуально орієнтовані ознаки – емоційність – раціональність; інтуїтивність – розсудливість; форми мислення, а також спрямованість особистості.

Кожен в своєму житті чув такі вислови, як «справжній чоловік повинен...», «жінці належить...» і т.д. Це система соціальних стереотипів щодо гендерної приналежності. У сучасному світі емансипації жінок, встановлення рівноправності статей, руйнування інституту шлюбу і сім'ї людина дезорієнтована, вона не знає, які ролі притаманні певному гендеру.

Відбувається змішання, відторгнення багатьма людьми пропонуються архаїчним суспільством гендерних ролей. Таким чином, у сучасному світі гендер – це досить розмите поняття, яке з плином часу має, безсумнівно, змінитися під запити суспільства [9].

Напевно, кожен помічав, що сценарій взаємин з представниками протилежної статі повторюється: люди ніби постійно перебувають у полоні однієї і тієї ж історії. Наприклад, подруга, яка втретє виходить заміж за алкоголіка. Або друг, якого постійно кидають жінки. Досить часто зараз зустрічається варіант скарг на кожного нового партнера у жінки: «Він не мужик, я все маю робити сама». А у чоловіків звична скарга: «Їм всім від мене потрібні тільки гроші».

І так з одних відносин на інші переноситься одна і та ж модель поведінки. Згодом чоловік робить для себе висновки, які узагальнюють всіх жінок планети як жадібних і корисливих або поганих дружин і господинь. А жінки вважають, що відтепер у світі існують тільки чоловіки, які прагнуть «сісти на голову» або прожити за рахунок жінки все життя. І дійсно їм такі трапляються. Вони просто саме таких «відбирають» з усіх.

Якщо спробувати подивитися на ситуацію з боку, можна помітити, що в кожних нових відносинах модель поведінки залишається колишньою.

Найчастіше сценарій відносин передається нам з нашої батьківської сім'ї. Такий еталон відносин, який діти відтворюють у своїй власній сім'ї. І неважливо, що багато там, в дитинстві, не подобалося. Проблема в тому, що нічого іншого дитина, яка бачить день у день взаємини батьків, не знає. Дівчинка, виростаючи, може сказати, що не хоче, щоб з нею трапилася така життєва історія, як у її мами, але як по-іншому, вона не знає, звідки їй це знати. Тому вона змушена повторювати життєвий сценарій. Інша крайність — постійно порівнюючи, приміряючи кожен раз еталон на свої власні стосунки, намагатися робити все навпаки. Біда в тому, що цей еталон завжди в голові. І немає можливості проживати своє життя. А в будь-якій стресовій ситуації, вже доросла, така дівчинка буде вести себе саме так, як закладено з

самого дитинства.

Однією з часто повторюваних є модель поведінки, коли люди знаходяться в рольовому трикутнику: «жертва», «переслідувач» і «рятувальник». Це деструктивний трикутник відносин, трикутник Карпмана. Він характерний тим, що люди взаємодіють роками і живуть в цих ролях, при цьому постійно змінюються. Звичайно, найчастіше не усвідомлюючи це, не розуміючи, що їхні взаємини будуються за законом цього трикутника, тому що діють за інерцією. Найчастіше ініціатива таких відносин йде від «жертви». Вона шукає собі рятувальника від якогось поганого «переслідувача». Завжди знаходиться «рятувальник», який хоче врятувати від «переслідувача», обігріти і зрозуміти «жертву», це – комплементарні стосунки. Через час, коли «рятувальнику» набридає постійна роль опікуна, він починає висловлювати претензії про те, що і йому теж чогось такого хочеться. Щоб його опікали, дбали про нього, цінували. Адже у парі повинен зберігатися баланс «брати – давати». З часом вимоги посилюються, починаються докори, скандали. І тепер вже «рятувальник» виступає в ролі «тирана», або «переслідувача». З часом «жертва» втомлюється від такого стану справ. І так вони постійно можуть міняти свої позиції, переходячи з однієї ролі в іншу. Такі трикутники зазвичай дуже динамічні. Весь час створюються все нові і нові трикутники.

Для нашого менталітету такі відносини типові. У нас прийнято давати поради і намагатися втручатися в чужі стосунки. Ще типово шукати винного і покарати його. Такий трикутник відносин зустрічається досить часто.

Непорушним в умах багатьох людей залишається той факт, що чоловік у відносинах повинен бути лідером, мати вирішальне слово при прийнятті рішення, бути добувачем, будувати кар'єру і т. п. Це йде з давніх часів, коли чоловіки полювали на мамонта, а жінки облаштовували сімейне вогнище і виховували дітей. Хоча в сучасних уявленнях про стосунки статей жінка займає рівне, а в деяких випадках – положення лідера.

По-перше, потрібно зазначити, що коли ми будемо відносини з

протилежною статтю, ми будуємо ці відносини по моделі відносин наших батьків. Якщо сім'я була не дуже благополучною, дитина вибирає, на його думку, ідеальну модель взаємовідносин іншої пари. Це може бути хто завгодно – друзі батьків, сім'ї, інших близьких родичів, сім'я однокласника.

Ще один факт – вибираючи другу половину для відносин, ми віддаємо перевагу людині, схожій на одного з батьків: дівчата шукають молодого чоловіка, схожого на батька, а юнаки – на матір. Це не стосується зовнішньої подібності, хоча і таке теж буває. Ця схожість може проявлятися в поведінці, рисах характеру, у манері вести бесіду, готувати.

Взагалі, моделі поведінки між статями різноманітні, але серед них проявляються кілька відомих типів:

«Батько – донька». Очевидним у цих відносинах стає той факт, що жінка в них інфантильна, і в чоловікові шукає захист, турботу і опіку. Причому вік партнерів не має вирішального значення, хоча найчастіше такий тип взаємин зустрічається в парах, де чоловік значно старше. Таким чином, жінка в таких відносинах скидає з себе всю відповідальність за події, і перекладають прийняття рішень на чоловіка.

«Матуся – синок». У цьому типі відносин панує матріархат – жінка відіграє домінуючу роль, а чоловік підпорядковується. Часто таке підпорядкування обумовлено тим, що чоловік виховувався в сім'ї, де владною була мама. Він звик, що жінка відіграє головну роль у сім'ї. Дійсно ж, навіть за проведеними дослідженнями, деяким жінкам подобається, що чоловік виконує їх вказівки, повністю підпорядкований їх рішенням.

«Брат – сестра». Такі, можна сказати, рівноправні відносини можуть виникнути в парі, коли люди довго знають і спілкуються один з одним. Такий тип відносин представляє деяку небезпеку для благополуччя пари. Звичайно, добре, коли поруч є людина, якій без прикрас можна відкритися повністю і довірити всі свої особисті таємниці. Але така родинний зв'язок незабаром слабшає.

«Пристрасні коханці». Це тип відносин, коли жінка і чоловік ідеально

підходять один одному лише в статевих стосунках. Їм дуже комфортно разом і можуть нескінченно проводити час в ліжку. Зазвичай такі відносини сприймаються сторонами, як закоханість, і партнери починають відносини. Але в один прекрасний момент вони розуміють, що абсолютно різні люди. Пізніше їх відносини пронизують сварки. Якщо партнери не хочуть втратити ці відносини, то доведеться враховувати взаємні претензії, йти на компроміси.

В основу, мабуть, однієї з найбільш популярних моделей відносин між чоловіками і жінками покладена метафора війни. Учасники спілкування виступають тут як представники протиборчих таборів, а відносини між ними описуються військовими термінами. Мета відносин, передбачених цією моделлю, – «завоювати» один одного (чи, як мінімум, «підкорити серце»). При цьому засоби на «любовному фронті» вибираються відповідні: «напирати», «полонити», «захищатися» та ін.

Інша модель поведінки, швидше за все, навпаки, намагається упорядкувати взаємовідносини між представниками різних статей. Міжособистісні відносини тут структуруються за образом і подобою ділових відносин. У цій моделі найяскравіше проступає мрія людини про спокійне, необтяжене несподіванками щастя в особистому житті. Поведінка учасників спілкування спирається на категорії «прав» та «обов'язків», на поняття «обов'язку» та «відповідальності». Слова і вирази, що описують такі відносини, запозичені в основному з юридичної сфери. Звичайні знаки уваги (а тим більше визнання в любові) тут рівносильні підписання «контракту», що передбачає зобов'язання як з одного, так і з іншого боку. Втіленням цієї моделі є інститут шлюбу – для багатьох людей «гарант» щастя і стабільності. Однак і аномалії гендерних відносин також можуть описуватися через юридичні метафори: «Вона вкрала у мене 10 років життя»; «Він вбив у мені жінку».

Близька до попередньої гендерна модель описує взаємини як торгово-економічну взаємодію. Виходячи з цієї моделі, учасники спілкування

з'являються один перед одним як продавці («Яка мені від цього користь?»), покупці («Що мені це буде коштувати?»), інвестори («Я вклав(ла) до неї(нього) стільки сил, а толку ніякого!»). В основі «гендерної торгівлі» лежить взаємовигідний обмін ресурсами (емоційними, поведінковими, тілесними тощо), тому цю модель можна також назвати «моделлю обміну».

Перераховані вище гендерні моделі прийшли з різних сфер людського досвіду, головним чином професійної діяльності, де відносини між учасниками досить формалізовані, де для кожного з них призначена певна роль. Втілюючись у сфері стосунків між протилежними статями, ці моделі приносять з собою свої специфічні правила і закони, які успішно «працюють» в нових умовах. Цікаво, що деякі прототипічні комунікативні ситуації вже пішли в минуле (або зустрічаються дуже рідко і лише в деяких культурах), але прекрасно працюють у гендерних відносинах, наприклад: «господар/господиня і раб», «пан/пані і слуга».

Наступна гендерна модель є, мабуть, найбільш архаїчною з усіх. Вона ґрунтується на анатомічних відмінностях між чоловіком і жінкою, а саме на відмінностях між їхніми статевими органами і тими функціями, які вони виконують в статевому акті. Згідно з анатомічною моделлю, чоловік повинен бути міцним, наполегливим, активним, проникаючим; а жінка – податливою, м'якою, пасивною, приймаючою.

В основі наступної гендерної моделі є відома метафора «людина-машина». Партнер по спілкуванню тут представляється як механізм, яким можна керувати, треба тільки знати відповідні «кнопки»: натисни і отримаєш результат. Механізм може бути грубим, тоді мова йде про «важелі», а може бути тонким, як у комп'ютера, тоді говорять про «програмування». Дейл Карнегі, наприклад, прославився тим, що проголосив універсальним важелем для всіх людей «почуття власної значущості». Яскравим прикладом реалізації механістичної моделі є поняття «маніпуляція» (лат. manus – рука).

Механістична модель пов'язана з метафорою «відносини – це предмет-річ». Завдяки цій метафорі взаємини субстантивуються, тобто

перетворюються на речі, найрізноманітніші за своїми «якостями», наприклад: «Ці відносини для мене дорогі»; «Наші відносини прогнили наскрізь»; «Він повністю зруйнував все те хороше, що між нами було»; «У нас дуже міцні/неміцні відносини»; «Я хочу відновити наші відносини». В якості предмета, речі можуть виступати не тільки відносини, але й самі партнери по спілкуванню. Партнери-речі можуть ідеально підходити один одному», «складати єдине ціле», а можуть бути «несумісні». Властивості людини- речі найчастіше вкрай редукуються, повністю виключаються такі атрибути особистості, як «активність», «свобода», «внутрішній світ» та ін., навпаки, людина (її почуття і вчинки) набуває властивостей, якими ми зазвичай описуємо предмети «використовувати», «кидати» і подібні.

До цієї гендерної моделі можна віднести відоме звернення «дорога»/«дорогий». Апогеєм моделі «інший – це предмет-рід» є метафора «митець і його творіння». При цьому сучасним Пігмаліоном може бути як чоловік, так і жінка: «Я його створила».

Існує також інша типологія основних гендерних моделей поведінки.

«Класична». У багатьох сім'ях наших батьків, бабусь і дідусів прийнято, що чоловік домагається успіху в кар'єрі, а жінка є берегинею домашнього вогнища. Як правило, союзи, що ґрунтуються на даних поглядах дуже міцні, так як партнери – це не просто хлопець і дівчина, а союз, команда. Такі відносини виникають між людьми з схожими життєвими цілями та інтересами, вони намагаються все робити разом. Пари створюють традиції і ритуали, а головною їх мрією є жити довго і щасливо. І хлопець, і дівчина зазвичай сповідують однакові життєві принципи і намагаються весь вільний час проводити разом. В першу чергу, такі союзи відрізняються сталістю і стабільністю. Обов'язки розподілені, життя безтурботне і конфлікти є досить рідкісним явищем, вони уміють знаходити компроміси і намагаються уникати протиріч.

«Кожен сам за себе». Бувають союзи, де обоє – самодостатні і впевнені в собі особистості, багато чого досягли в житті. Такі люди схильні

сприймати партнера як рівноправного собі. Така гендерна модель поведінки підходить для людей, які навіть в стосунках воліють зберігати певну долю самостійності і хочуть багато чого досягти в житті. Жоден із них в таких союзах не визнає розподілу обов'язків за статевою ознакою. Пари часто розлучаються на час і нерідко вирушають у подорожі поодиноці. І хлопець, і дівчина в таких стосунках поважають особистий простір один одного.

«Немає життя без тебе». Такий союз з'єднує людей, які не уявляють свого життя один без одного, живуть інтересами один одного і вірять, що будуть жити щасливо до кінця своїх днів. Вони створюють сімейний затишок, особливо не заціклюючись на деталях. Сенса життя для них укладено в турботі про близьких, і, в першу чергу, один про одного. Такі пари оберігають свій світ від зовнішніх вторгнень. Ця модель відносин підходить тим, хто вважає найголовнішим у житті – досягти спокою, сховавшись від життєвих негараздів в затишній тиші власного будинку. Партнери все роблять разом і ніколи не сперечаються про розподіл обов'язків. Всі побутові питання вирішуються легко і без сварок. Головними цінностями в таких сім'ях є взаєморозуміння й любов. Добробут і кар'єрний ріст в даному випадку не є фетишем для чоловіка і жінки, які вступили в стосунки. Набагато більше задоволення приносить спільне проведення часу, ніж досягнення будь-яких висот поза парою.

«Рівноправні партнери». У такому союзі у партнерів є власні інтереси, які вони цінують понад усе. Їх інтереси практично не перетинаються. З боку здається, що вони разом по необхідності. Кожен сам вирішує свої проблеми, а обговорюються лише ті питання, від вирішення яких залежить спільне майбутнє. Пари чітко розписують обов'язки, рідко влаштовують вечірки, практично ніколи не їздять разом у відпустку. Такі союзи відрізняються стабільністю і рідко розпадаються, не дивлячись на відсутність сильних почуттів.

«Чоловік і дружина – одна сатана». Дана модель є найбільш гармонійним типом союзів. Партнери націлені на довгострокові відносини,

всі проблеми вирішують разом. Вони створюють затишне «гніздечко», в якому їм обом зручно існувати і розвиватися як особистостям, мають спільні цілі в житті, однакові пріоритети і погляди на життя. Сильні сторони таких відносин – свобода від стереотипів і відсутність передбачуваності. Партнери розподіляють обов'язки, але часто замінюють один одного при їх виконанні. Правила і традиції існують, але часто змінюються і вдосконалюються. Заради спільної справи обоє готові поступитися власними інтересами. Ці відносини можна назвати близькими до ідеальних. Міцні сім'ї будуються саме на прагненні піклуватися один про одного, відкритості зовнішньому світу, здатності підтримати партнера в скрутну хвилину.

1.2. Психологічні особливості побудови гендерних моделей поведінки здобувачів вищої освіти

Гендерна модель поведінки особистості є унікальним явищем, яке формується під впливом найближчого соціального оточення та індивідуальних рис самої людини.

Саме соціальне оточення впливає на формування, насамперед, гендерної ідентичності людини, а згодом і моделей поведінки у спілкуванні з особами протилежної статі. До соціальних особливостей, що впливають на формування гендерних моделей поведінки у студентському віці відносять: гендерну ідентифікацію особистості та наявні гендерні стереотипи поведінки. Гендерна ідентифікація – це, власне, усвідомлення індивідом своєї статевої належності, переживання ним своєї маскулінності/фемінінності та готовність виконувати визначену статеву роль. Ідентифікувати (усвідомити) себе чоловіком або жінкою – означає прийняти ті психологічні якості й моделі поведінки, які суспільство приписує людям залежно від їх біологічної статі.

Тобто гендерна ідентичність передбачає існування певних оціночних компонентів, зокрема, уявлень індивіда про те, наскільки його поведінка та особистісні характеристики відповідають сподіванням та вимогам

суспільства до жіночої або чоловічої ролі. Вона виступає основним компонентом самосвідомості людини. Гендерна ідентичність формується поступово в процесі соціалізації. Вирішальним етапом її формування є підлітковий вік, у цей період відбувається її остаточне формування.

Поряд із терміном гендерна ідентифікація (ідентичність) часто зустрічається і поняття гендерна роль особистості. Термін «гендерні ролі» пов'язаний з тим, у якій мірі людина приймає й слідує формам поведінки, що пропонуються їй або їй культурою. Кожний індивід розвивається як представник конкретної статі.

Пубертатний період є вирішальним етапом формування гендерних характеристик. Становлення не тільки гендерної ідентичності, але й гендерної ролі – проблема, що виникає перед людиною й вирішується нею протягом цього часу. Юнаки змушені постійно пристосовуватися до фізичних і фізіологічних змін, що відбуваються у організмі, переживати гормональні сплески. В результаті статевого дозрівання розширюється сфера сексуальних переживань, виникає підвищений інтерес до протилежної статі [24].

Образ-Я чоловіка/жінки (який(а) повинен(повинна) подібатися представникам протилежної статі) посилено конструюється під впливом різних соціалізуючих факторів і міцно вбудовується в загальну Я-концепцію. Потреба переконуватися в нормальності свого розвитку знаходить силу домінуючої ідеї. Всі хлопчики й дівчата оцінюють власні ознаки мужності й жіночності. Від того, як складаються знання підлітка про себе, як формується переживання свого фізичного Я взагалі й статевого зокрема, залежать багато сторін його майбутнього відношення до самого себе й до оточуючих людей.

I.Кон виділяє деякі особливості гендерної поведінки у юнацькому віці:

1. Розрізнення любові й сексу. Юнацька мрія любові і образ ідеальної коханої часто позбавлені сексуального змісту, а образ, на який проєктуються еротичні фантазії, нерідко являє собою тільки сексуальний

об'єкт, позбавлений інших характеристик. Засобом «заземлити» хвилюючі їхні еротичні переживання (до яких вони психологічно й культурно часто не підготовлені) є брудні анекдоти й порнографія.

2. Експериментальний характер сексуальності. Відкриваючи свої сексуальні здібності, юнак намагається досліджувати їх з різних сторін. Тому в цьому віці спостерігається велика кількість випадків поведінки, що відхиляється, що у більшості випадків є експериментуванням.

3. Гендерні взаємини як ознака по дорослішання. Для підлітків власні переживання, усвідомлені у світлі стереотипної гендерної ролі, іноді важливіші, ніж об'єкт прихильності. Цим і пояснюється значимість думки однолітків власної статі. Інтимна близькість так само може бути засобом самоствердження [7].

Сьогодні все більше вчених погоджується із представниками нової психології статі, які вважають, що основну роль у формуванні психічної статі й гендерної ролі грають соціальні очікування суспільства, які виникають відповідно до конкретної соціально-культурної матриці й знаходять своє відбиття в процесі виховання. Причому стать психічна, соціальна, яка засвоюється під час життя, відіграє більшу роль, ніж стать біологічна [16].

Гендерні ролі – це прояв диференціації діяльності, статусів, прав та обов'язків індивідів залежно від статі. Це різновид гендерних ролей; що відображають певні очікування суспільства й проявляються в поведінці. На рівні культури існують у контексті певної системи статевої символіки та стереотипів маскулінності й фемінінності. Маскулінна гендерна роль приписує чоловікам бути домінантними, агресивними, орієнтованими на кар'єру, більш успішними в технічних науках. Від чоловіків також очікують, що змолоду тамуватимуть свої емоції й почуття. Жінки, навпаки, мають бути слабкими, залежними, м'якими, успішнішими в гуманітарних науках, а також більш емоційними. Вважається, що жінки прагнуть до створення сім'ї та обмежуватися домогосподарством і піклуванням про батьківщину. І. Кон вважає, що неможливо звести соціальні взаємини статей до одної-єдиної

системи детермінант. Відповідно до статевого символізму стародавніх міфів чоловіча стать втілює відновлення й мінливість, а жіноча – збереження й стійкість. У багатьох древніх міфах чоловік виступає як носій активного, соціально-творчого початку, а жінка – як пасивно-природна сила. Важко сказати що-небудь про збалансованість гендерних ролей при матріархаті, тому що занадто мало інформації збереглося про цей період людства, але з настанням патріархату погляд на жінку як на істоту другого сорту стало вираженим досить ясно.

Жіночі гендерні ролі були пов'язані головним чином з родиною, тому співвідношення гендерних ролей в історії суспільства розглядалося головним чином з погляду шлюбно-сімейних відносин. Розроблена Е. Ейдемільлером концепція соціологізованого сімейного спадкування як передачі родового сімейного сценарію показує, що саме з родини починається засвоєння гендерних ролей.

Сімейні відносини розвиваються в контексті конкретних соціокультурних умов, а взаємовідносини гендерів, як указує Ш. Берн, прямо залежать від соціальних норм і соціального контексту. А. Іглі висунула припущення про те, що гендерні стереотипи є соціальними нормами. Це означає, що в суспільстві є усвідомлення про те, що і жінкам властиві певні набори конкретних якостей і моделей поведінки, і переважна більшість людей дотримується цієї точки зору.

Дослідження вказують і на великий внесок дитячої літератури, телебачення й розмовної мови в стереотипне сприйняття чоловіків і жінок. Певну роль у розвитку статево-типових навичок і якостей мають і дитячі іграшки, які формують гендерні переваги у самому ранньому дитинстві. Вплив міфологічного дихотомічного підходу до питань статі відбивається й у результатах досліджень учених, які стверджують, що відмінності між статями значимі, при наявності інших досліджень, які показують, що помітних відмінностей між статями не спостерігається.

М. Крайг вважає, що навіть дійсно існуючі відмінності між чоловіками

й жінками виявляються досить незначними й піддаються зміні в ході навчання, при зміні життєвого укладу й соціальних очікувань. Однак, оскільки індивідові будь-якої статі властива наявність гормонів обох статей, ці відмінності не є чимось зовсім протилежним. Незважаючи на те, що результати досліджень не підтверджують існування сильних статевих відмінностей в емпатії й емоційності, загальноприйняті стереотипи відповідають протилежній точці зору.

Довгий час учені вважали, що чоловік психологічно більше здоровий, якщо він відповідає традиційним уявленням про мужність. Тепер все більшого поширення отримує точка зору, що чоловіча гендерна роль може бути джерелом тривоги й напруги через те, що деякі її аспекти дисфункціональні й суперечливі. Компоненти чоловічої ролі – норма успішності/статусу, норма розумової твердості, норма фізичної твердості пред'являють до чоловіків вимоги, які суперечать людській природі й часто є стресорами навіть для тих чоловіків, які можуть їх наслідувати.

Гендерні стереотипи можуть впливати на поведінку щодо своєї й протилежної статі. Гендерна сегрегація в питаннях розподілу соціальних ролей і вибору друзів сприяє тому, що представник іншої статі сприймається як щось протилежне. Підкреслення гендерних відмінностей вносить вклад у формування упередженого ставлення до свого гендеру й упередженого до іншого й провокує виникнення конфліктів. А. Адлер стверджує, що чоловіки постійно прагнуть до панування над жінками, а жінки постійно виражають невдоволення із приводу чоловічих привілеїв, що приводить до постійного порушення психологічної гармонії, у результаті чого страждають обидві статі. Він говорить про те, що перевага чоловічого начала виявляється вже при народженні й далі підсилюється, коли він спостерігає, що жінки займаються менш привабливими видами діяльності й самі не завжди впевнені у своїй рівноцінності із чоловіками. Переваги чоловічої ролі є більшою спокусою для дівчат, які віддають перевагу тільки тій грі й такій активності, що за фізичними характеристиками могли б бути властивими

хлопчикам.

Позитивна ідентифікація зі своїм гендером може стати потужним джерелом формування почуття статево-рольової ідентичності, а пониження гідності протилежного гендеру здатне підвищити самооцінку. Значення категорії статі для розуміння психологічних особливостей індивіда й специфіки його життєвого шляху доведено численними експериментальними й теоретичними дослідженнями. Однак у вітчизняній психології проблематика статі представлена настільки слабо, що це дало підставу назвати її «безстатевою».

У повсякденному житті ми постійно в тій або іншій формі зіштовхуємося з відмінностями між статями, які багато в чому є відбиттям деякої імпліцитної угоди щодо можливості проявляти ті або інші якості. У максимально узагальненій формі вони представлені стереотипами мужності й жіночності. Чоловік – і сильний, незалежний, активний, агресивний, раціональний, орієнтований на індивідуальні досягнення, інструментальний; жінка – слабка, залежна, пасивна, м'яка, емоційна, орієнтована на інших, експресивна й т.п. Існуючі в суспільстві статево-рольові стереотипи дуже впливають на процес соціалізації дітей, багато в чому визначаючи їх спрямованість. Виходячи зі своїх уявлень про якості, характерні для чоловіків і жінок, батьки (і інші вихователі), найчастіше самі цього не усвідомлюючи, заохочують дітей проявляти саме ці, статево специфічні риси [12].

Цікаво, що таке поведження не є реакцією на реальні відмінності між дітьми. Це демонструють, зокрема, експерименти з фіктивною статтю дитини. Так, наприклад, поза залежністю від реальної статевої приналежності, у тому випадку, якщо дитину представляли спостерігачам як хлопчика, його поведження описувалось як більш активне, безстрашне і життєрадісне, чим тоді, коли його вважали дівчинкою. При цьому негативні емоції в «хлопчика» сприймалися як прояви гніву, а в «дівчинки» – страху. Таким чином, соціальний світ із самого початку повертається до хлопчика й

дівчинки різними сторонами.

Розглянемо докладніше специфіку соціалізованої ситуації для кожної статі. Як би не описували процес засвоєння статевої ролі в різних психологічних орієнтаціях, безсумнівим є той вплив, що здійснюють на дитину люди, що служать йому моделлю поведінки й джерелом інформації про статову роль. У цьому сенсі хлопчик перебуває в значно менш сприятливій ситуації, чим дівчинка. Так, мати традиційно проводить із маленькою дитиною набагато більше часу. Батька ж дитина бачить набагато рідше, не в таких значимих ситуаціях, тому звичайно в очах дитини він є менш привабливим об'єктом. У зв'язку із цим як для дівчинки, так і для хлопчика практично в будь-якій культурі первинної виявляється ідентифікація з матір'ю, тобто фемінінність. Більше того, самі базові орієнтації дитини стосовно світу по своїй природі фемінінні, тому що включають такі традиційно жіночі особливості, як залежність, підлегле положення, пасивність і т.п.

Таким чином, у плані становлення гендерної ідентичності хлопчикові треба буде розв'язати більше важке завдання: змінити первісну жіночу ідентифікацію на чоловічу за зразком значимих дорослих чоловіків і культурних стандартів маскуліності. Однак рішення цього завдання ускладнюється тим, що практично всі, з ким близько зіштовхується дитина, особливо в сучасному суспільстві (вихователі дитячого саду, лікарі, учителі), – жінки. Не дивно, що в підсумку хлопчики набагато менше знають про поведінку, що відповідає чоловічій гендерній ролі, чим жіночій. У той же час поширеність традиційних уявлень про ієрархічне співвідношення гендерних ролей призводить до того, що в порівнянні з дівчатами хлопчики випробовують більш сильний тиск із боку соціуму в напрямку формування статовоспецифічної поведінки. Цьому раніше починає приділятися увага, більше; підкреслюється цінність відповідної ролі й небезпека відхилення від неї, та й самі чоловічі стереотипи набагато більше вузькі й категоричні. У сполученні з недоліком рольових моделей такий тиск призводить до того, що

хлопчик змушений будувати свою статеву ідентичність переважно на негативній підставі: не бути схожим на дівчат, не брати участь у жіночих видах діяльності й т.п. При цьому в нашій країні дитина має відносно мало можливостей для властивих маскулінних проявів (наприклад, агресії, самостійності, рухової активності й т.п.), тому що дорослі ставляться до них досить амбівалентно, як до джерела занепокоєння. (Свідченням поширеності подібного відношення є психотерапевтична практика, у якій гіперактивність і агресивність незалежно від статі дитини є значно більше розповсюдженими причинами для звертань батьків за допомогою, чим млявість і загальмованість.) Тому стимуляція з боку дорослих також є переважно негативною: не заохочення «чоловічих» проявів, а покарання за «нечоловічі». Як приклад, можна привести типове батьківське висловлення «як не соромно плакати, ти ж хлопчик», причому чоловічі способи реакції на образу або не пропонуються, або знецінюються («не можна битися»).

Таким чином, від дитини потрібно робити щось, що не є для нього досить ясным, і засновано на причинах, які він не розуміє, за допомогою погроз і гніву тих, хто йому близький. Це призводить до наростання тривоги, що часто проявляється в надмірних зусиллях бути маскуліним і панічному страху робити щось жіноче. У результаті чоловіча ідентичність формується насамперед як результат ототожнення себе з деякою статусною позицією, або соціальним міфом «яким повинен бути чоловік». Не дивно, що створена на такій підставі ідентичність є дифузійною, легко уразливою й одночасно дуже ригідною. Особливо підсилюється соціальний тиск на хлопчика з переходом у суспільну систему виховання – у дошкільну установу або школу, тому що, з одного боку, учителі й вихователі відрізняються значимо більше високим традиціоналізмом, а з іншої – і самі батьки, готуючи дитину до зустрічі з новою для неї ситуацією соціальної оцінки, підвищують твердість своїх нормативних стандартів.

Все це приводить до того, що настає момент у соціалізації хлопчика, коли йому необхідно «відхреститися» від «жіночого світу», його цінностей і

створити свій чоловічий. Перехід до цього етапу звичайно починається в 8-12 років, коли виникають перші дитячі компанії, формуються близькі міжособистісні відносини з однолітками, на які відтепер може опиратися як на джерело чоловічих рольових моделей і сферу реалізації маскулінних якостей. Цей процес, що одержав назву чоловічого протесту, характеризується яскравим негативізмом стосовно дівчаток і формуванням особливого «чоловічого», підкреслено грубого й різкого стилю спілкування.

Таке перебільшене уявлення про маскулінність, орієнтоване на найбільш яскраві риси брутального чоловічого образу, трохи зм'якшується. За західними даними, це відбувається до початку підліткового віку, коли хлопчикова вдається відстояти свою ідентифікацію від тиску жіночого світу. Однак характерний для нашої країни дефіцит можливостей для формування й прояву маскулінності дозволяє припустити, що у нас цей процес протікає ще більш складно й драматично й завершується значно пізніше.

Постійні й наполегливі вимоги: «будь чоловіком», «ти поводишся не по чоловічому», «ти ж хлопчик», сполучаються з відсутністю можливостей сформувати й проявляти чоловічий тип поведінки в який-небудь зі сфер життя. Можна припустити, що подібна ситуація призводить насамперед до пасивності, відмови від діяльності, що пропонується виконувати у фемінінній формі й нарівні з дівчатами. Краще бути пасивним, чим «не чоловіком», адже при цьому залишається можливість приписати собі цілий набір маскулінних якостей, вважаючи, що вони могли б виявитися в іншій, більше підходящій ситуації.

Серед індивідуально-психологічних особливостей розвитку та формування гендерних моделей поведінки варто звернути увагу на стратегії залицяння. Майже кожен сучасний психолог наводить власну стратегію залицяння молоді. Ми використаємо класифікацію, яку наводить Р.Н.Мільруд. Він виділяє такі основні стратегії залицяння: формування контакту, ідеалізація контакту; лідерство в контакті, маніпулювання контактом; компроміс в контакті; взаємодія в контакті; прагматичність в

контакті.

Також варто пам'ятати, що одним з найважливіших моментів, що лежать в основі багатьох гендерних моделей поведінки є ставлення партнера по спілкуванню до самого себе. Це необхідно тому, що в рівні самооцінки, співвідношення самооцінки й оцінки навколишніх криється чимало труднощів. Дуже часто з'являються шаблони поведінки для захисту свого власного «Я», захисні механізми. В якості захисного механізму може з'явитися нечутливість до критичних зауважень, перенесення своїх негативних почуттів на чужих людей, раціоналізація власних нерозумних вчинків.

Ці реакції заважають взаєморозумінню і взаємодії. Для того, щоб не викликати у партнера відчуття загрози і не спровокувати його на психологічний захист, потрібно допомогти людині в усвідомленні того, як ми сприймаємо його вчинки. І тут величезну роль відіграють зворотній зв'язок партнера та інтерес до нього, як представника протилежної статі.

Чинником формування гендерних моделей поведінки у студентському віці є інтерес до протилежної статі. Інтерес – це емоційний вияв пізнавальних потреб особистості. Суб'єктивно інтереси розкриваються у позитивному емоційному бажанні глибше пізнати об'єкт, зрозуміти його. Роль інтересів у тому, що вони є спонукальним механізмом пізнання, змушують особистість шукати шляхів, засобів задоволення того чи іншого бажання.

Вплив інтересу на характер, організацію, інтенсивність і ефективність діяльності не є випадковим. Це пояснюється тим, що інтерес проявляється у індивіда на початкових стадіях його розвитку (П.Лангсдорф, К.Макденіел, Р.Фокс).

На нейронному рівні активація інтересу пов'язана з підвищенням нейронної активності. На рівні свідомості головними активаторами інтересу є зміни в стимуляції і новизна стимуляції. Фактор новизни може бути пов'язаний як із зовнішнього стимуляцією, так і з внутрішньої - з процесами

уяви, пам'яті і мислення. Емоція інтересу характеризується цілком певними поведінковими проявами. Зацікавлена людина виглядає натхненою, її увага, погляд і слух спрямовані на об'єкт, що цікавить. Вона переживає почуття захвату, зачарованості, поглинутості. Феноменологія інтересу також характеризується відносно високим ступенем почуття задоволення і почуття впевненості в собі і помірним ступенем імпульсивності і напруги. У палітру емоцій, пережитих в ситуації інтересу, часто входить емоція радості.

На фізіологічному рівні емоція інтересу часто супроводжується брадикардією (зниженням частоти серцевих скорочень). Результати деяких досліджень вказують також і на те, що при емоції інтересу більш активним є ліва півкуля мозку.

При цьому інтерес з самого початку має соціальну природу, тобто переважаючим від самого початку є інтерес до людини. Можна також стверджувати, що подібний «соціальний інтерес» є ведучим в онтогенетичному плані.

Однією зі значущих сфер активності особистості на етапі юності є міжособистісне спілкування. У цьому віці змінюється його зміст і загальна спрямованість, воно стає вибіркоким, інтимним, виконує функцію головного, соціального полігону самоствердження і самовираження юнаків і дівчат.

Побачення в період юності забезпечують задоволення багатьох важливих соціально-психологічних потреб особистості.

У юнацькому віці хлопці та дівчата ставляться до побачень набагато серйозніше, ніж підлітки. Більше уваги вони звертають не на зовнішність, а на особистісні якості представника протилежної статі, переймаються його планами на майбутнє. Важливими мотивами побачень для більшості студентів є дружні стосунки та вибір партнера для майбутнього сімейного життя.

Чуйність або, навпаки, черствість по-різному впливають на привабливість в очах представників протилежної статі на ранній стадії знайомства. Чоловіки легко «кляють» на увагу і співчуття, а от жінок

чуйністю і турботою не спокусити.

Висновки, до яких прийшла інтернаціональна команда психологів, які з'ясували, як чуйність або, навпаки, черствість впливають на привабливість в очах представників протилежної статі на ранній стадії знайомства, допоможуть жінкам досягати успіхів у любові, але навряд чи виявляться корисними для чоловіків.

Джоффри Урбаньяк і Петер Кіллман відзначають, що жінки очікують від «хорошого хлопця» деяких додаткових бонусів. Наприклад, в ідеалі він повинен бути здатний розділити з ними захоплення та інтереси. Або ж бути яскравою особистістю, здатної захопити партнерку в світ своїх інтересів.

У вітчизняній літературі виділяють такі основні підходи до дослідження привабливості протилежної статі: соціально-конструктивістський, маскулінно-фемінінний та репродуктивний.

Соціально-конструктивний підхід розкриває особливості формування фенотипу протилежної статі як сукупності ведучих ознак, значимість яких визначається впливом соціального середовища і культури. Цей підхід обумовлює групу вимог які висуваються до представників протилежної статі. Відповідність цим вимогам означає адаптованість особистості у багатьох аспектах життя. Ці вимоги поширюються не тільки на фізичні данні, але й на весь комплекс вимог до зовнішності і форм рольової поведінки. Таким чином цей підхід зумовлює «алфавіт привабливості» особистості для протилежної статі.

Маскулінно-фемінінний підхід розкриває особливості сприйняття протилежної статі з врахуванням її генотипу, тобто ознак мужності і жіночності. У рамках цього підходу визначаються загальнолюдські особливості сприйняття протилежної статі. Це робить відносини між статями спільними для всіх культур. На фоні спільності стереотипів виявляється значимість індивідуальних переваг, які впливають на привабливість протилежної статі. Цей підхід умовно можна назвати репродуктивним. В його

основі лежить вивчення еротичної привабливості протилежної статі як партнерів для романтичних, інтимних та сімейних відносин.

Результатом соціального конструктивізму в привабливості протилежної статі є ідеї здоров'я, молодості, комунікабельності, амбіційності та інтелігентності. Наприклад, розумні очі, високий лоб, ніжний рум'янець, вольове підборіддя та інші.

Сучасні дослідження виділяють дві основні теорії привабливості протилежної статі. Першу теорію можна назвати «природною». Вона полягає в тому, що привабливість протилежної статі обумовлена лише біологічними характеристиками і детермінована інстинктом продовження роду.

В теорії соціальної обумовленості привабливості протилежної статі ведуча роль належить мові, яка виступає посередником між біологічною природою інтересу до протилежної статі та його соціальним нормуванням.

Серед психологічних чинників, що впливають на розвиток інтересу до особистості протилежної статі в студентському віці ще виділяють випадковість, взаємодію, наявність партнера, особливості знайомства і розрахунок. Чоловіки і жінки однаково перебірливі, коли мова заходить про вибір партнера, які спростували думку про те, що чоловіки менш вибагливі. Також, було зазначено, що ставлення до потенційного партнера змінювалося в залежності від того, хто першим проявляв ініціативу.

Психологи з Північно-західного університету, США, вивчали поведінку чоловіків і жінок під час знайомства. Результати дають нам дивовижне альтернативне пояснення того, чому у чоловіків і у жінок по-різному відбувається процес вибору романтичного партнера. Вони вказують на те, що причина цієї різниці – в різних ролях, які грають чоловіки і жінки в перші хвилини знайомства», – вважає автор роботи Елі Фінкель, член асоціації психологів. Вчені вважають, що дуже багато чого у відношенні до потенційного партнера залежить від того, хто перший виявив ініціативу і зав'язав контакт.

Дослідження, проведене нейроспеціалістом з Університету Індіани

Хізер Рапп, виявило, що статус партнера жінки впливає на її інтерес до протилежної статі. В експерименті були задіяні як ті жінки, хто мали, так і хто не мали партнера. В обох випадках спостерігалось невелике розходження в суб'єктивних оцінках фотографій чоловіків – їх мужності і привабливості. Проте жінки, які не мали на той момент партнера, виявляли більший інтерес до фотографій. Це перше дослідження, яке розповідає про те, як наявність сексуального партнера впливає на інтерес до протилежної статі. Більш ранні дослідження показали, що на цей інтерес впливають гормони, спільність цілей і соціальний контекст [10].

Дещо пізніше було проведено схоже дослідження учасниками якого стали жінки і чоловіки. Те, що на інтерес до представників протилежної статі впливає безліч факторів, встановлено давно. Приймає людина гормональні препарати, чи є у неї проблеми в сім'ї або в фінансовій сфері, а також які цілі вона переслідує, вступаючи у відносини з протилежною статтю, – все це може впливати на її увагу до потенційних партнерів.

Інтересу до протилежної статі має різнобічний характер. Він проявляється в незапланованих випадкових ситуаціях, виникає при встановленні як ділових, так і неділових контактів, але може набувати особистісний сенс у зв'язку з перспективою матеріальної вигоди, придбанням нового досвіду міжособистісних відносин і можливістю самоствердження серед однолітків.

Також деякі вчені підвищення інтересу до протилежної статі пов'язують зі зміною пори року. Закохуються найчастіше навесні і влітку. Взимку відносини найменш емоційні, але в теж час у них рідше трапляються зради. Навесні відносини найбільш емоційні, але зі зростанням емоційності існує і велика ймовірність зради партнерів. В цей час більшість починає мимовільно заглядатися на людей іншої статі. Літо найбільш стабільний період. Відносини в цей період безпосередньо залежать від того, як пройшла у партнерів весна. А ось осінь час роздумів щодо значущості та потрібності наявних відносин.

Чоловіки помилково вважають, що жінки думають, відчують, реагують на ті чи інші речі так само, як самі чоловіки; жінки помилково вважають, що чоловіки думають, відчують і реагують так само, як вони, жінки. Забуваючи проте, що чоловіки і жінки відрізняються один від одного. В результаті взаємини рясніють непотрібними конфліктами.

Дуже часто рекламодавці природним чином «продають» споживачеві загально визнану версію соціально-гендерного світу і взаємин у ньому, тобто «підказують», чого від особистості чекають навколишні в більш-менш типовій ситуації і якими мають бути її дії. Більшість людей вірять у ці рекомендовані, «дисциплінуючі правила поведінки», стереотипізовані гендерні ідеали – ідеалізовані рекламою уявлення про призначення, поведінку, почуття чоловіків і жінок. І цю віру підкріплюють, культурно «вмуровують» в особистісну свідомість людей, сприяючи формуванню та поширенню гендерної стереотипізації.

Проте не можна погодитися з твердженням, що жіноча і чоловіча «природа» зовсім різна, хоча й протилежна, це і виражається в тому, як жінки і чоловіки проявляють свою активність в суспільстві. Не можна повністю протиставляти одне іншому, але і заперечувати відмінності в соціальній поведінці неможливо. Головна причина полягає, швидше за все, в різному ставленні до мужності і жіночності протягом тисячоліть і у відмінності їх соціальних і культурних позицій .

Інший науковець А.Сінельников висловлює схожу думку, вказуючи що «...чоловік завжди є справжнім або потенційним солдатом, охоронцем. Його характеристики розглядаються крізь призму мілітаристської функції. Він зобов'язаний бути сильним, спритним, сміливим і т.д. Природно, що йому необхідний і об'єкт захисту, сильному потрібен слабкий...» [41].

У науковій літературі зазначається, що інтерес до особистості протилежної статі у юнаків зводиться до еротичної сторони, а у дівчат – до ідеалізації взаємин (В. Знаков, Е.Льїн, А.Лібін). Юнаки частіше відрізняються завищеними очікуваннями щодо осіб протилежної статі. Вони

в основному орієнтуються на образ зовні привабливої й соціально активної жінки. Зовнішня привабливість дівчини виступає для юнаків в деякій мірі запорукою стабільних відносин (привабливість подруги може стати однією з причин збереження відносин в кризовій ситуації) і способом самоствердження через стосунки з красивою дівчиною. Наявність точних уявлень людини про себе і про партнерів по спілкуванню, є основною умовою розуміння і взаєморозуміння людей, а, отже, провідною умовою ефективного спілкування. Іншим важливим компонентом є ідеали. Якщо порівняти ідеальні уявлення юнаків та дівчат можна відзначити наступні моменти: більшість ідеальних якостей у юнаків та дівчат збігається; відмінності зафіксовані за наступними якостям: юнаки хочуть бачити дівчат пристрасними та активними, дівчата юнаків – терплячими та рішучими.

Інтерес до протилежної статі стає підґрунтям для побудови відповідних гендерних моделей поведінки. Якщо природа інтересу має особистісну спрямованість, то відповідно будуватимуться моделі поведінки, які є найсприятливішими для розвитку та нормального функціонування особистості та пари в цілому.

Проведений аналіз наукової літератури встановив, що під гендерною моделлю поведінки розуміють виконання за зразком соціальної функції особистості з огляду на стать як соціальне явище (гендер). А гендер – це комплекс соціально сконструйованих відмінностей: психологічних, соціальних та культурних ознак, за якими розрізняють особи чоловічої та жіночої статі – маскулінні та фемінінні. У сучасному світі гендер - це досить розмите поняття, яке з плином часу має змінитися під запити суспільства.

Найчастіше гендерна модель поведінки передається з батьківської сім'ї і виступає еталоном відносин, який згодом відтвориться в новій родині. Також виділено основні моделі поведінки, які використовують здобувачі у відносинах з особами протилежної статі. Серед гендерних моделей поведінки виділяють: класичну, «Матуся – синок», «Батько – донька», «Брат – сестра», «рівноправні партнери», «немає життя без тебе» та інші.

Особливості формування гендерних моделей поведінки поділяють на соціальні та індивідуально-психологічні. До соціальних особливостей, що впливають на формування гендерних моделей поведінки в юнацькому віці відносять: гендерну ідентифікацію особистості та наявні гендерні стереотипи поведінки. Гендерна ідентифікація – це, власне, усвідомлення індивідом своєї статевої належності, переживання ним своєї маскулінності-фемінінності та готовність виконувати визначену статеву роль. Термін варто розмежовувати із поняттям гендерних стереотип. Гендерні стереотипи – сформовані культурою узагальнені уявлення (переконання) про те, як поведуться чоловіки і жінки. Серед індивідуально-психологічних особливостей розвитку та формування гендерних моделей поведінки варто звернути увагу на стратегії залицяння. Ще одним важливим моментом є самоствавлення та самооцінка здобувача.

Як чинник формування гендерних моделей поведінки розглянуто інтерес до протилежної статі. З самого початку інтерес має соціальну природу, тобто переважаючою від самого початку є зацікавленість людиною. На основі цього, сучасні дослідники виділили дві основні теорії привабливості протилежної статі, «природну» і соціальну. «Природна» теорія полягає в тому, що привабливість протилежної статі обумовлена лише біологічними характеристиками і детермінована інстинктом продовження роду. В соціальній теорії ведуча роль належить мові, яка виступає посередником між біологічною природою інтересу до протилежної статі та його соціальним нормуванням.

Серед психологічних факторів, що впливають на розвиток інтересу до особистості протилежної статі в студентському віці ще виділяють випадковість, взаємодію, наявність партнера, особливості знайомства і розрахунок.

РОЗДІЛ II

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ГЕНДЕРНИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1 Аналіз емпіричних результатів дослідження гендерних моделей поведінки студентської молоді

Дослідження гендерних особливостей стратегій поведінки здобувачів у наш час набуває особливого значення. Логіка розвитку сучасного суспільства висуває вимоги розгляду особливостей побудови гендерних моделей поведінки. З цією метою нами було підбрано комплекс діагностичних методик та проведено емпіричне дослідження.

Для визначення соціально-психологічних особливостей гендерних стратегій поведінки були залучені студенти 2 курсу Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини ((факультету соціальної та психологічної освіти та факультету фізики, математики та інформатики) 25 хлопців та 25 дівчат, у віці 18-20 років).

Реалізація емпіричного дослідження гендерних стратегій поведінки у юнацькому віці здійснювалася у три етапи:

- 1) пошук і підбір методик діагностики, спрямованих на виявлення гендерних особливостей стратегій поведінки у юнацькому віці, обґрунтування їх доцільності;
- 2) освоєння методик, з'ясування їх психометричних показників, підготовка стимульного матеріалу та бланків для діагностики гендерних особливостей стратегій поведінки у студентському віці;
- 3) реалізація діагностичної процедури, оброблення емпіричних даних та їх інтерпретація.

Наше дослідження гендерних особливостей стратегій поведінки у студентському віці базувалося на певних принципах, а саме загальних вихідних положеннях, які акцентують свою увагу на взаємодії

експериментатора з зовнішнім світом.

Принципи розвитку й історизму, забезпечують вивчення соціально-психологічних особливостей формування гендерних моделей поведінки. Відповідно до історизму гендерно-соціальні явища характеризуються закономірним, спрямованим розвитком, прогресивною тенденцією, боротьбою внутрішніх протиріч на кожному даному етапі історії.

Принцип системності допомагає успішно розв'язати комплекс гендерно-соціальних проблем, пов'язаних з особливостями психологічних факторів, які впливають на розвиток та формування гендерних моделей поведінки у студентському віці. Принцип системності є механізмом сходження від абстрактного до конкретного. З його допомогою пов'язується знання, що розвивається, і предметно-перетворююча діяльність, яка це знання породжує.

Принцип об'єктивності означає вивчення об'єктивних закономірностей розвитку психологічно орієнтованого середовища, яке розглядається в сукупності фактів і подій – суперечливих і багатогранних, позитивних і негативних, типових і нетипових; розв'язує проблему взаємозв'язку об'єктивного та суб'єктивного в рамках формування гендерних моделей поведінки. Цей принцип вимагає, щоб використані в дослідженні методи й позиція дослідника не впливали на здобуті результати. При цьому об'єктивність наукових висновків та інформації характеризується такими показниками, як точність, обґрунтованість, надійність, достовірність, наукова аргументація [45]. З метою дослідження гендерних особливостей стратегій поведінки у студентському віці ми використали батарею методик: «Маскуліність-Фемінінність» С.Бем (визначення психологічної статі людини), «Експрес діагностика гендерних стереотипів» (діагностика гендерних стереотипів), «Опитувальник для виявлення стратегій залицяння» Р.Мильруд, Н.Коваль (визначення домінуючої стратегії залицяння) та «Дослідження гендерних схем особистості методом семантичного диференціалу» О. Кустової (дослідження гендерних уявлень здобувачів).

Методика «Маскуліність-Фемінінність» була запропонована Сандрою Бем (1974) для діагностики психологічної статі і визначає ступінь андрогінності, маскуліності і фемінінності особистості. Опитувальник містить 60 тверджень (якостей), на кожне з яких досліджуваний відповідає «так» або «ні», оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей (див. додаток А). Ця методика дозволяє визначити психологічну стать людини. Кожна особистість є володарем безлічі психологічних рис характеру. Деякі риси є «безстатевими», універсальними, а деякі риси традиційно пов'язуються з типово чоловічою або типово жіночою психологією. Деякі типові чоловічі або жіночі риси мають свої еволюційно-генетичні та фізіологічні основи, передумови. Інші риси формуються в процесі соціалізації, виховання і розвитку особистості. Не випадково існують соціальні стереотипи маскуліності і фемінінності, які впливають на формування тих чи інших типово чоловічих або типово жіночих психологічних рис. На розвиток даних рис впливають дві групи факторів – біологічний та соціальний. У цьому контексті психологічна стать радикально відрізняється від біологічної статі. Методика містить 3 шкали (маскуліність, фемінінність та андрогінність), які дозволяють визначити психологічну стать людини.

Маскуліність. До типово чоловічих рис традиційно належать такі, як незалежність, наполегливість, домінантність, агресивність, схильність до ризику, самостійність, впевненість у собі та ін.

Фемінінність. До типово жіночих рис традиційно належать такі, як поступливість, м'якість, чутливість, сором'язливість, ніжність, сердечність, здатність до співчуття, співпереживання та ін.

Андрогінність. В особистості можуть бути на паритетних засадах представлені істотні риси як маскулінного, так і фемінінного типів. При цьому передбачається, що у андрогена ці риси представлені гармонійно і взаємодоповнююче. Вважається, що така гармонійна інтеграція маскуліних і фемінінних рис підвищує адаптивні можливості цього типу. При цьому

велика м'якість, стійкість в соціальних контактах і відсутність різко виражених домінантно-агресивних тенденцій у спілкуванні ніяк не пов'язані зі зниженням впевненості в собі, а навпаки проявляються на тлі збереження високої самоповаги, впевненості в собі і самоприйняття.

Для визначення гендерних стереотипів які можуть впливати на розвиток та формування гендерних моделей поведінки у здобувачів ми використали методикау «Експрес-діагностика гендерних стереотипів». Досліджуванним було запропоновано 15 тверджень, які стосуються широко поширених життєвих ситуацій, які потрібно підтримати або заперечити, можна також дати невизначену відповідь. Отримана сума балів дозволяє визначити тип гендерних стереотипів притаманний для конкретної особистості.

Маскулінні стереотипи: самостійність, незалежність, рішучість та чітка диференціація в трактуванні поведінки чоловіка та жінки відповідно до загальних норм.

Андрогінні стереотипи: притаманні як типово чоловічі так і класично жіночі якості, які проявляються в гармонійному співвідношенні.

Фемінінні стереотипи: реалізація типово жіночих якостей, заняття домашнім господарством, покірність, сентиментальність.

Нами також була використана методика «Опитувальник для виявлення стратегій залицяння (Р.Мільруд, Н.Коваль)», яка дозволяє виділити 7 стратегій залицяння у відносинах з протилежною статтю: формування контакту, ідеалізація контакту, лідерство в контакті, маніпулювання контактом, компроміс в контакті, взаємодія в контакті, прагматичність в контакті.

Стратегіями, орієнтованими на особистість протилежної статі є ідеалізація, компроміс та взаємодія.

Для виявлення існуючих гендерних стереотипів в нормативному, ідеальному і символічному аспектах, а також дослідження гендерних уявлень студентів використана методика «Дослідження гендерних схем особистості

методом семантичного диференціалу» О. Кустової (див. додаток Б). Всі шкали групуються для факторного аналізу, результати підсумовуються, обчислюється середній показник для кожного з існуючих факторів. Для оцінки чоловічих і жіночих образів пропонуються різні варіанти опитувальників. Виділяється наступний ряд факторів: оцінки (загальної привабливості), сили особистості, емоційності, соціального статусу, залежності, емпатійності, сучасності, фемінінності (традиційно жіночих якостей), маскуліності (традиційно чоловічих якостей), андрогінності (гендерно нейтральних якостей).

По кожному фактору обчислюється середній показник. У результаті обчислень і порівнянь з середнім значенням вибірки робляться висновки про стереотипність поглядів досліджуваних.

В сучасному суспільстві важливою і актуальною є проблема визначення психологічних особливостей формування та розвитку гендерних моделей поведінки у студентському віці. Міжособистісні стосунки студентського віку в значній мірі представлені їхніми гендерними, статевими та еротичними аспектами. В науковій літературі зазвичай виділяється лише один з цих аспектів, як домінуючий. Проте не можна відкидати багатоаспектний характер міжособистісних стосунків, оскільки на розвиток гендерних моделей поведінки впливають соціокультурне оточення, парадигми привабливості протилежної статі та ряд інших чинників.

Ми провели дослідження методом опитування, використавши ряд запитань, які стосувалися різних аспектів міжособистісних стосунків студентів.

За методикою «Макулініність-Фемінініність» С.Бем було отримано такі результати: 82% досліджуваних (54% хлопців та 46% дівчат) мають показник андрогінності (поєднання традиційно жіночих та чоловічих рис). Цей показник свідчить про здатність людини варіювати свою поведінку в залежності від ситуації, а також допомагає формувати стійкість до стресів, сприяє досягненню успіхів в різноманітних сферах життєдіяльності.

Домінування цього показника також є свідченням однакової привабливості якостей, які традиційно вважаються жіночими і чоловічими. 10% досліджуваних (5 дівчат) мають показник фемінінності, що говорить про них як пасивних, чуйних, м'яких, турботливих, емоційних та поглинутих батьківськими обов'язками. 8% досліджуваних (75% хлопці та 25% дівчата) мають показник маскулінність, що свідчить про наявність у них таких якостей: впевненість, центрованість, цілеспрямованість та рішучість (див. рис.2.1).

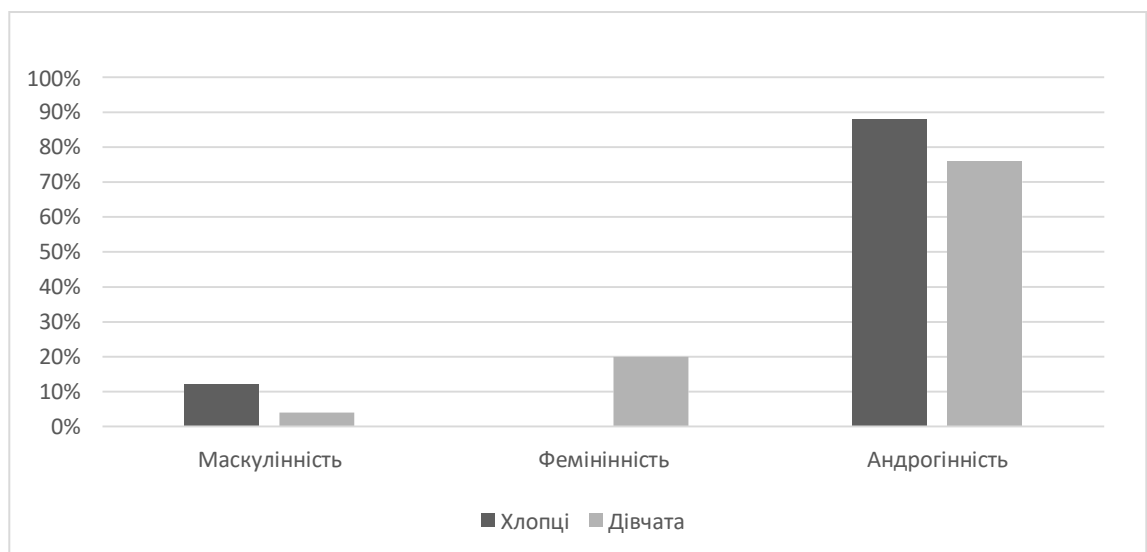

Рис. 2.1. Діаграма розподілу даних маскулінність, фемінінність, андрогінність

Суттєвим соціально-психологічним чинником, що впливає на розвиток гендерних моделей поведінки є гендерні стереотипи, типи яких були дослідженні, зокрема, за методикою «Експрес-діагностика гендерних стереотипів».

Так, 64% опитаних студентів (50 % хлопців і 50 % дівчат) мають андрогінні стереотипи (див. рис. 2.2.). Це характеризує їх як людей, яким притаманні як типово чоловічі, так і класично жіночі якості, які проявляються в гармонійному співвідношенні, наприклад, рішучості і вразливості з благорозумністю. 18% мають домінуючими маскулінні стереотипи (89 % хлопців та 11% дівчат), це є свідченням проявів у них

самостійності, незалежності, рішучості та чіткої диференціації в трактуваннях поведінки чоловіків та жінок відповідно до загальних норм. Ще 18% опитаних (11% хлопців та 89% дівчат) можна охарактеризувати як людей, в яких переважають фемінізовані стереотипи. Вони схильні до реалізації типово жіночих якостей: заняття домашнім господарством, виховання дітей, покірність, сентиментальність та інші.

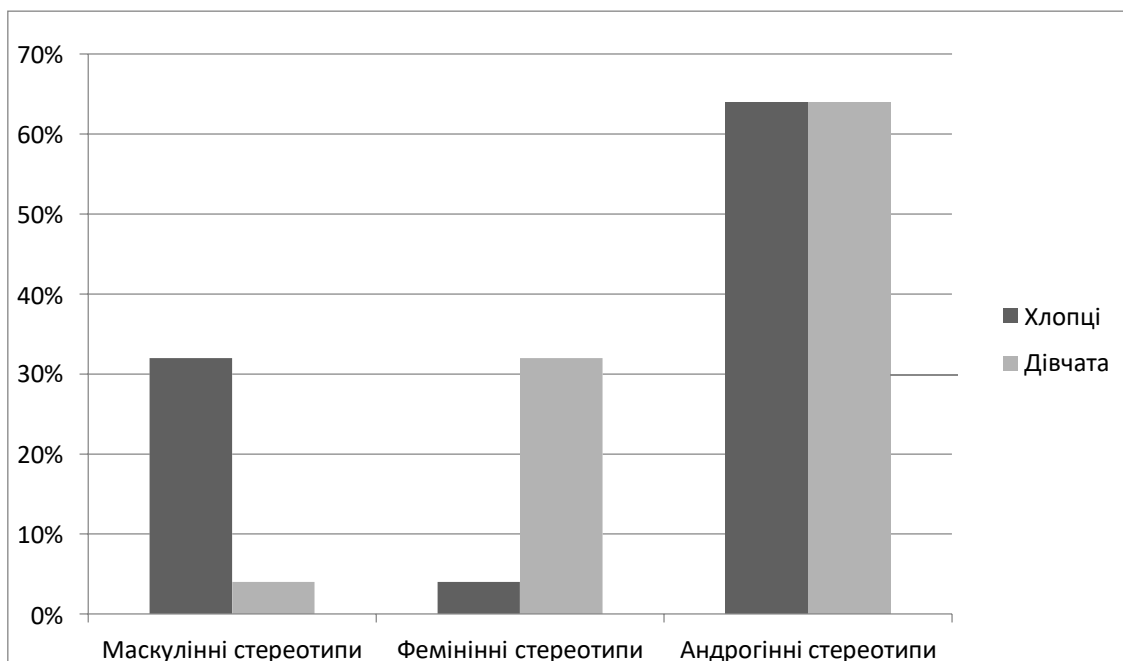

Рис. 2.2 Діаграма результатів діагностики гендерних стереотипів

За методикою Р.Мільруд та Н.Коваль «Опитувальник для виявлення стратегій залицяння» 42% реципієнтів (62% хлопців та 38% дівчат) домінуючою мають стратегію формування контакту. До ідеалізації контакту звертаються 24% студентів (40% хлопців та 60% дівчат). Також 8% досліджуваних (25% хлопців та 75% дівчат) прагнуть до лідерства в контакті з протилежною статтю. До маніпулювання партнером в контакті звертаються 18% досліджуваних (67% хлопців та 33% дівчат). Лише 4% реципієнтів (50% хлопців та 50% дівчат) налаштовані на компроміс у стосунках з партнером. Також лише 2% опитаних прагнуть до взаємодії у контакті з представниками протилежної статі. 6% студентів (100% дівчата) звертаються до прагматизму при встановленні контакту з особами

протилежної статі.

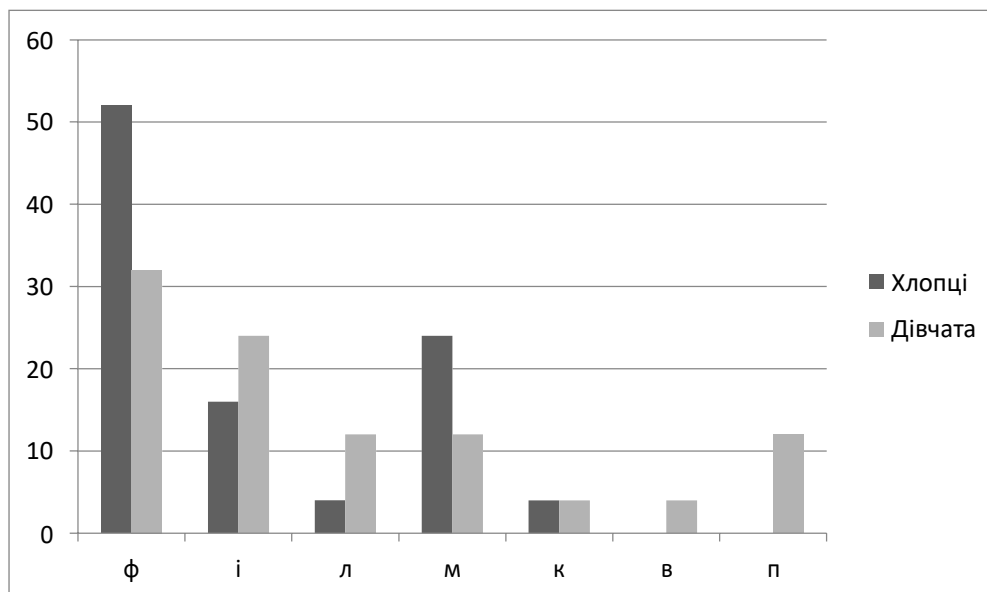

Рис. 2.3. Діаграма результатів діагностики стратегій залицяння

2.2 Дослідження стереотипів маскулінності-фемінінності в гендерних уявленнях сучасних здобувачів

Трансформаційні процеси соціально-економічного, політичного, культурного характеру, які визначають сьогодні життя українського суспільства, позначаються і на його гендерних характеристиках, які стають дедалі більш неоднорідними, різноплановими та іноді суперечливими. Як наслідок, поширені гендерні стереотипи не завжди можна чітко визначити як конструктивні або деструктивні, оскільки прояви їх можуть бути і позитивними, і негативними за своїми наслідками для суспільства загалом та кожного його члена зокрема.

Гендерні стереотипи та пов'язані з їхнім впливом проблеми дисгармонійності гендерного розвитку особистості досліджувалися багатьма вченими: С. Бем, М. Вудман, О. Гаврилицею, К. Гілліган, П. Горностаєм, К. Каміллері, М. Кімелом, О. Кісь, М. Кляйн, І. Коном, В. Москаленко, Д. Невілом, Г. Хофстедом.

Для дослідження існуючих стереотипів маскулінності-фемінінності

гендерних уявлень сучасних студентів у нормативному, ідеальному і символічному аспектах була використана методика «Дослідження гендерних схем особистості методом семантичного диференціалу». За методикою ми обчислили середній показник для кожного з виділених факторів. Для оцінки чоловічих і жіночих образів ми запропонували різні варіанти опитувальників.

У результаті обчислень і порівнянь з середнім значенням вибірки ми зробили висновки про стереотипність поглядів досліджуваних (див. рис. 2.4).

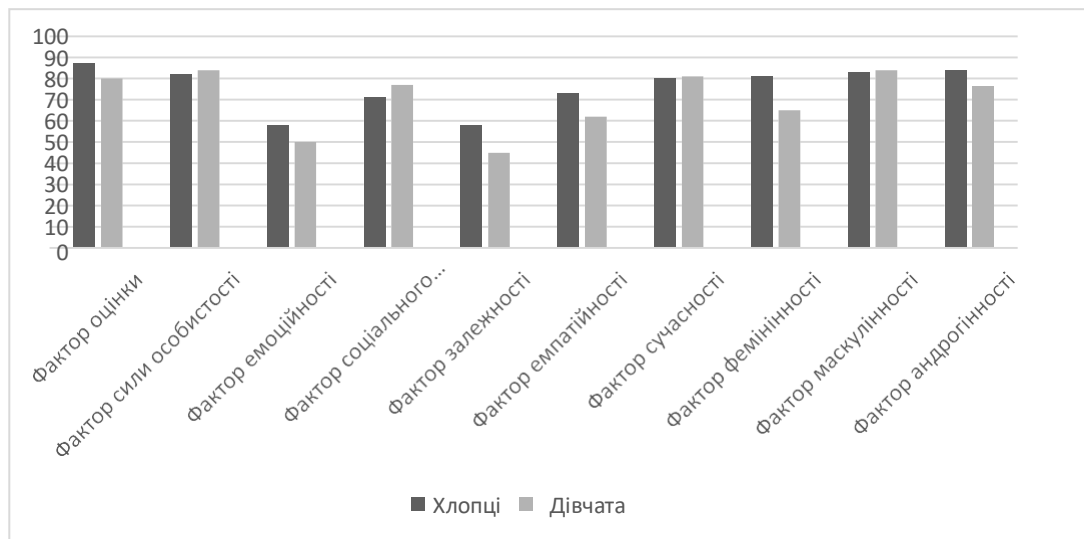

Рис. 2.4. Результати діагностики гендерних уявлень здобувачів

Отримані результати показали, що різниця у гендерних уявленнях студентів про особистість протилежної статі є незначною. І хлопці, і дівчата мають високий показник за фактором загальної привабливості, проте середнє значення вибірки юнаків має дещо вищий рівень (87% хлопці і 80% дівчата). Це є свідченням того, що юнаки більше за дівчат звертають увагу на привабливість протилежної статі і тому оцінюють даний фактор як важливий для потенційного партнера.

При оцінці фактору сила особистості у дівчат спостерігається прояв гендерних стереотипів, по відношенню до юнаків. Осіб протилежної статі вони хочуть бачити як впевнених в собі, сміливих, активних та відкритих. Подібна тенденція проявилася і у відповідях хлопців, що відповідає нинішнім уявленням про сучасну жінку, як наполегливу, вільну, активну та

сильну особистість.

Середній показник дівчат за фактором емоційність становить 50%, що відповідає традиційному ментальному уявленню про чоловіків, як сильних, самодостатніх і емоційно стійких особистостей. Хлопці в уявленнях про емоційність дівчат також виразили середній показник (58%), що свідчить про сучасний погляд на жінку як емоційно врівноважену особу.

Фактор соціальний статус вказує на зацікавленість у матеріальному положенні можливого партнера. При цьому дівчата показують вищий рівень інтересу до статку юнаків (77%), ніж хлопці (71%), що також відповідає гендерному уявленню, притаманному для нашої культури, про чоловіка як основне джерело достатку у родині.

Фактор залежності відображає особисту активність людини та її залежність від дій та суджень інших. Уявлення дівчат за цим фактором носять стереотипний характер (45%), у той час як погляди юнаків є більш сучасними (58%). Такі показники свідчать про те, що в уявленнях обох статей партнер повинен бути незалежним у судженнях та вчинках стосовно інших людей.

В поглядах юнаків та дівчат на емпатійність протилежної статі переважають середні показники (73 і 62% відповідно), що є свідченням того, що представники обох статей в цілому схвалюють прояви емпатійного ставлення до оточуючих, акцентуючи при цьому увагу на тому, що ця риса більшою мірою повинна бути притаманна жінкам, як така що має інстинктивну природу. Середній показник за фактором сучасності і у хлопців, і у дівчат не має суттєвих відмінностей (80 і 81%), що спричинено трансформацією поглядів на положення жінки і чоловіка у сьогочасному соціумі, а також стосовно уявлення про риси, якими повинен бути наділений представник певної статі. В цілому можна стверджувати, що даний фактор відповідає традиційному уявленню про образ чоловіка.

За фактором фемінінності середній показник юнаків є вищим (81%), що є свідченням традиційного погляду на жінку, як слабку, залежну, емоційну і

т.д. Показник 65%, який отримали дівчата, є відображенням уявлення про чоловіків як таких, яким мало притаманні фемінінні риси.

Фактор маскулінності у юнаків становить 83%, що є показником прагнення бачити дівчат зі свого оточення як активних, цілеспрямованих, самостійних та незалежних осіб. Середній показник маскулінності дівчат становить 84%, що є відображенням традиційного погляду на представників протилежної статі.

Показник андрогінності у дівчат становить 76%, в той час як даний показник у хлопців проявляється на 84%. Такий розподіл результатів свідчить про більш позитивне ставлення до поєднання традиційних маскулінних і фемінінних рис особистості.

Отже, виходячи із отриманих даних, можна зробити наступні висновки. Достатньо велика частина опитаних студентів підтримує гендерні стереотипи маскулінності та фемінності, які формують експектації гендерно вірної жіночої та чоловічої поведінки.

Дані, отримані в результаті опитування, не просто зображують жінку представницею «слабкої статі», але й відбивають та підтримують гендерну нерівність, що має місце в сучасному українському суспільстві. Так, якщо не брати до уваги отримані в ході опитування нейтральні риси, ідеальна жінка, з погляду респондентів, має бути доброю, зовнішньо привабливою, не мати шкідливих звичок та вміти вести домашнє господарство. Проте, вона повинна бути впевненою, сміливою, активною і мати власну думку.

Тобто результати опитування дають нам можливість говорити про те, що отриманий ідеальний образ жінки відповідає викликам сучасної дійсності, але і продовжує відображати гендерні стереотипи традиційної української родини, які в умовах абсолютної гендерної некомпетентності сприймаються молодим поколінням як певний стандарт. Така невідповідність життєвих реалій і гендерних стереотипів, як ідеальних зразків наслідування, може призводити як до внутрішньо-особистісних, так і міжособистісних гендерних конфліктів.

Важливо відмітити, що одним із негативних ефектів гендерних стереотипів маскулінності та фемінності є гальмування розвитку тих якостей, які не відповідають уявленням про «справжнього» чоловіка або «справжню» жінку. Жіноча емоційність та чоловіча незворушність є стійкими гендерними уявленнями, що беруть свій початок від самого народження дитини, коли розпочинається складний процес гендерної соціалізації. Так, більшість опитаних підтримала даний стереотип, відмітивши, що жінки є більш емоційними, ніж чоловіки.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що чоловіки у більшій мірі дотримуються традиційних гендерних стереотипів, а також більше страждають на гендерну сліпоту, ніж жінки. У свою чергу жінки, хоча і демонструють у деяких питаннях більш прогресивні погляди та більш високу гендерну чутливість у порівнянні з опитаними чоловіками, самі виступають джерелом гендерної нерівності, наслідуючи ті чи інші гендерні стереотипи.

З огляду на отримані результати дослідження, можемо говорити про гостру нестачу гендерної компетентності у студентів. Здобувачі потребують розширення власних знань та уявлень про гендерні поняття, а також підвищення власної гендерної компетентності та гендерної культури, що є особливо важливим в контексті майбутньої професійної діяльності.

В результаті емпіричного дослідження соціально-психологічних особливостей розвитку гендерних моделей поведінки в юнацькому віці були виявлені такі показники: за методикою «Макулінність-Фемінінність» С. Бем 82% досліджуваних (54% хлопців та 46% дівчат) мають показник андрогінності (поєднання традиційно жіночих та чоловічих рис). Цей показник свідчить про здатність людини варіювати свою поведінку в залежності від ситуації, а також допомагає формувати стійкість до стресів, сприяє досягненню успіхів в різноманітних сферах життєдіяльності. Домінування цього показника також є свідченням однакової привабливості якостей, які традиційно вважаються жіночими і чоловічими. 10%

досліджуваних (5 дівчат) мають показник фемінінності, що говорить про них як пасивних, чуйних, м'яких, турботливих, емоційних та поглинутих батьківськими обов'язками. 8% досліджуваних (75% хлопці та 25% дівчата) мають показник маскулінітету, що свідчить про наявність у них таких якостей: впевненість, центрованість, цілеспрямованість та рішучість.

За методикою «Експрес-діагностика гендерних стереотипів» 64% опитаних студентів (50% хлопців і 50% дівчат) мають андрогінні стереотипи. Це характеризує їх як людей, яким притаманні як типово чоловічі, так і класично жіночі якості, які проявляються в гармонійному співвідношенні, наприклад, рішучості і вразливості з благорозумністю. 18% мають домінуючими маскулінітету стереотипи (89% хлопців та 11% дівчат), це є свідченням проявів у них самостійності, незалежності, рішучості та чіткої диференціації в трактуваннях поведінки чоловіків та жінок відповідно до загальних норм. Ще 18% опитаних (11% хлопців та 89% дівчат) можна охарактеризувати як людей, в яких переважають фемінізовані стереотипи.

За методикою «Опитувальник для виявлення стратегій залицяння» 42% реципієнтів (62% хлопців та 38% дівчат) домінуючою мають стратегію формування контакту. До ідеалізації контакту звертаються 24% студентів (40% хлопців та 60% дівчат). Також 8% досліджуваних (25% хлопців та 75% дівчат) прагнуть до лідерства в контакті з протилежною статтю. До маніпулювання партнером в контакті звертаються 18% досліджуваних (67% хлопців та 33% дівчат). Лише 4% реципієнтів (50% хлопців та 50% дівчат) налаштовані на компроміс у стосунках з партнером. Також лише 2% опитаних прагнуть до взаємодії у контакті з представниками протилежної статі. 6% студентів (100% дівчата) звертаються до прагматизму при встановленні контакту з особами протилежної статі.

За методикою «Дослідження гендерних схем особистості методом семантичного диференціалу» О. Кустової за фактором фемінінності середній показник юнаків є вищим (81%), що є свідченням традиційного погляду на жінку як слабку, залежну, емоційну і т.д. Показник 65%, який отримали

дівчата, є відображенням уявлення про чоловіків як таких, яким мало притаманні фемінінні риси.

Фактор маскулінності у юнаків становить 83%, що є показником прагнення бачити дівчат зі свого оточення як активних, цілеспрямованих, самостійних та незалежних осіб. Середній показник маскулінності дівчат становить 84%, що є відображенням традиційного погляду на представників протилежної статі.

Показник андрогінності у дівчат становить 76%, в той час як даний показник у хлопців проявляється на 84%. Такий розподіл результатів свідчить про більш позитивне ставлення до поєднання традиційних маскулінних і фемінінних рис особистості.

2.3. Особливості формування гендерної компетентності здобувачів вищої освіти

Сучасні зміни в економічній, соціальній та політичній сферах життя суспільства зумовлюють необхідність перебудови вищої освіти, орієнтації на ідеї виховання вільної особистості, яка ґрунтується на рівності людей незалежно від статі й усвідомлення власних прав як чоловіка або жінки. Відштовхуючись від гендерних ідей соціальної рівності, Україна підписала міжнародні документи, які визнають необхідність подолати гендерну нерівність в усіх сферах життя суспільства, ліквідувати всі форми статевої дискримінації, забезпечити пріоритет гендерного підходу до створення умов саморозвитку й самовираження людини незалежно від статі. Проте, дисбаланс у представництві чоловіків і жінок у професійній діяльності, подвійні моральні стандарти свідчать про існування перешкод на цьому шляху, спричинених існуванням стереотипних поглядів на місце й роль кожної статі в сферах життєдіяльності [29].

Зацікавленість сучасних дослідників проблемами впровадження гендерного підходу, як умови підготовки майбутніх спеціалістів, спричинила появу наукових праць, які присвячені обґрунтуванню поняття «гендерна

компетентність» і виділенню її основних елементів.

Проведений аналіз літератури й гендерних досліджень у галузі освіти показав, що проблема гендерної компетенції досліджувалася в наступних напрямках: структура й зміст гендерної компетентності особистості (І. Клеціна, І. Таліна,), формування гендерної компетентності студентів педагогічних вищих навчальних закладів (І. Загайнов, Е. Каменська, С.Рожкова), гендерна компетентність у контексті професійної педагогічної культури (Т. Голованова, Л. Міщик).

Умовою ефективною соціалізації особистості є сформованість її гендерної компетентності. У психологічній літературі гендерна компетентність особистості розглядається:

- з погляду наявної соціальної нерівності чоловіків і жінок як характеристика, яка дозволяє особистості не бути суб'єктом або об'єктом ситуацій гендерної нерівності, а дає можливість помічати ці ситуації у своєму житті, протистояти сексизмові, дискримінаційним впливам; самим не створювати ситуації гендерної нерівності;

- як сукупність знань, умінь, навичок, які зумовлюють взаємодію із особами різної статі на засадах гендерної рівності та є опосередкованими через індивідуально-психологічні гендерні характеристики (маскулінність/фемінінність, гендерна ідентичність, гендерна роль, гендерні установки та стереотипи), які проявляються у повсякденному житті, спілкуванні та поведінці з особами різної статі;

- як динамічне утворення особистості (здобувача/фахівця), що включає уявлення про роль чоловіків і жінок у суспільстві, особливості чоловічої і жіночої індивідуальності, образ Я, знання про гендерні особливості суб'єктів педагогічного впливу; ціннісне ставлення до представників різних статей та їхньої взаємодії;

- як процес спрямованих і спонтанних впливів на особистість, який допомагає їй засвоїти знання про гендер, норми, правила поведінки та настанови відповідно до культурних уявлень про роль, становище й

призначення представників різних статей у суспільстві, сприяє становленню повноцінних членів суспільного життя і залучає їх до усталеної системи гендерних ролей [42].

Гендерна компетентність, як цілісна система, має власну структуру.

Невід'ємною складовою гендерної компетентності є сукупність:

- знань законодавчих актів, які регулюють питання гендерної рівності, положень та сутності гендерного підходу, сучасних тенденцій та проблем гендерного розвитку суспільства, знання форм і методів гендерного виховання, особливостей гендерної соціалізації, механізмів дії гендерних стереотипів;

- умінь розпізнавати гендерні аспекти, проблеми, здійснювати гендерний аналіз (збір якісної інформації у сфері гендерних відносин, що ґрунтується на розумінні гендерних тенденцій у суспільстві й використанні цих знань для розкриття наявних та потенційних соціальних проблем і пошуку рішень їх оптимального розв'язання [12, с.17]), поширювати гендерні знання шляхом використання адекватних методів, засобів;

- навичок діагностики рівня сформованості гендерної культури, здійснення гендерного аналізу, організації заходів на гендерну тематику тощо.

Важливим структурним компонентом гендерної компетентності є цінності. Л. Міщик, Т. Голованова, В. Васильєва доходять висновку, що ціннісні характеристики соціально-педагогічного знання є співзвучними цінностям гендерної демократії (свобода, розвиток, деморатизм, плюралізм, егалітаризм, толерантність, соціальна активність) [13, с.31]. Названа особливість – переконливе свідчення потреби та доцільності підготовки фахівців до гендерного виховання учнів. Мотиваційна сфера, а саме, потреби, мотиви, цілі також представлена у структурі гендерної компетентності. Надзвичайно важливий структурний компонент – поведінка, діяльність, спрямована на утвердження ідеї гендерної рівності. За умови, коли людина

буде суб'єктом активної дії, вона матиме змогу самореалізуватися, бути вільною від стереотипних поглядів, здатною самостійно приймати рішення.

Серед ключових компонентів гендерної компетенції виділяють також наступні:

– Загальнокультурний елемент: знання моделей гендерних культур різних народів, розуміння культурної зумовленості існуючих гендерних моделей, норм, стереотипів та установок, розуміння змін, що відбуваються в гендерній сфері в сучасному світі.

– Ціннісно-змістовий елемент пов'язаний з ціннісними орієнтирами – знання, сприйняття чи несприйняття таких цінностей, як гендерна рівність, гендерна толерантність, антисексизм, тобто орієнтація на патріархальні чи егалітарні цінності, розуміння ціннісної природи гендерних схем і моделей, стереотипів і установок.

– Навчально-пізнавальний елемент: уміння здобувати знання з гендерних питань, критично обдумувати приписувані суспільством гендерні схеми і моделі, навички деконструкції традиційних патріархальних стереотипів, уміння відрізнити факти від домислів, володіння різними методами пізнання стосовно гендерних питань.

– Інформаційний елемент: уміння та навички вільної орієнтації в інформаційному просторі, що стосується гендерних питань.

– Комунікативний елемент: знання, уміння і навички, необхідні для ефективної комунікації у сфері гендерної взаємодії з оточуючими й «віддаленими» людьми та подіями, зокрема навички відповідальної гендерної саморепрезентації, здатність критично осмислювати свою діяльність у сфері гендерних взаємодій, успішно вирішувати гендерні проблеми та конфлікти.

– Соціально-трудова елемент: оволодіння знаннями та досвідом у гендерних аспектах громадсько-суспільної, соціально-трудова сфер, у питаннях економіки, права, професійного самовизначення.

– Особистісний елемент: засвоєння способів саморозвитку суб'єкта,

розуміння індивідом себе суб'єктом гендерного самоконструювання, самоактуалізації гендерної ідентичності особистості, прийняття особистої відповідальності за конструювання власного гендера.

Формування гендерної компетентності – це цілеспрямована діяльність, у результаті якої людина демонструє компетентність у ситуаціях з виділеною гендерною складовою. Тобто, це нагромадження та засвоєння гендерних знань, умінь і варіантів гендерно-коректної поведінки.

На формування гендерної компетентності особистості впливає ряд соціально-психологічних чинників:

- на мікрорівні – наявність гендерних установок та стереотипів, починаючи з ранніх етапів розвитку дитини в сім'ї;
- на макрорівні – гендерні перешкоди в суспільстві: диференціація соціальних функцій за статевою ознакою, існуючі культурні норми, статус середньої освіти в суспільстві, запровадження і підтримка гендерної нерівності в суспільстві;
- на мезорівні – диференціація за статтю у різних сферах життєдіяльності, бар'єри та конфлікти у спільній діяльності та взаєминах колективу.

Під гендерною компетентністю розуміють характеристику особистості, що дозволяє їй бути ефективною в сфері гендерних відносин. Ефективність у сфері гендерних відносин передбачає в даному випадку здатність чоловіків і жінок помічати ситуації гендерної нерівності в навколишньому; протистояти сексистським, дискримінаційним впливам; уникати виникнення ситуацій гендерної нерівності. Такий підхід до визначення гендерної компетентності вважається дещо одностороннім у зв'язку з розстановкою акцентів переважно на проблемі гендерної нерівності.

Згідно з вищесказаним, більш конкретизованим, вважається визначення гендерної компетентності, сформульоване Т. Антоною: «Під гендерною компетентністю особистості ми розуміємо сукупність гендерних знань і здатність їх застосовувати для вироблення власної гендерно-орієнтованої

поведінки» [3].

Можна виділити три рівні гендерної компетентності у здобувачів вищої освіти – високий, середній і низький.

Високий рівень гендерної компетентності характеризується стійким інтересом до гендерних особливостей особистості, прагненням до поглибленого гендерного пізнання себе і оточуючих. Характерна висока гнучка самооцінка, самоприйняття, оптимальний рівень тривожності, адекватне вираження своїх емоцій. Також високий рівень розвитку гендерної компетентності припускає стійке володіння базовими гендерними знаннями, відкритість у спілкуванні з протилежною статтю та позицію співробітництва.

Середній рівень гендерної компетентності передбачає стійкий інтерес до окремих гендерних особливостей особистості, а також їх епізодичне розуміння, негнучка самооцінка, ситуативне самоприйняття, невпевненість, підвищений рівень тривожності і ситуативний прояв нервозності. Гендерні знання у таких осіб досить стійкі, спостерігається відмова від сприйняття оточуючих на основі схем і стереотипів. Такі особистості проявляють епізодичну відкритість у спілкуванні, часто спілкуються з позиції офіційного статусу, виконання соціальної ролі. Для них характерні ситуативні прояви гендерних умінь, навичок і здібностей.

Низький рівень гендерної компетентності відрізняється слабким виразом інтересу (або відсутності такого) до гендерних особливостей особистості, відмовою від її розуміння. Для даного рівня характерний низький рівень самооцінки, самоприйняття, високий рівень тривожності, емоційна збудливість. Базові гендерні знання таких людей обмежені, в спілкуванні проявляють захисну позицію.

Для формування гендерної компетентності поряд із теоретичною підготовкою здобувачів необхідним є створення соціокультурного середовища ЗВО, яке б сприяло підвищенню адаптаційних можливостей молоді до нових соціальних умов життєдіяльності, ефективності особистісного самовизначення, вибору життєвих ідеалів і цінностей з

урахуванням гендеру.

Умовами успішного формування гендерної компетентності студентів є сприяння зняттю бар'єрів традиційного сприйняття соціально-психологічних характеристик і соціальних ролей чоловіків і жінок; організація соціально-комунікативних тренінгів, рольових ігор, вправ по розширенню свідомості і самоактуалізації студентів, створення реальних практик, що впливають на гендерні характеристики студентської молоді, що створюють умови для тренування гендерної чутливості; консультативна допомога в реальних життєвих ситуаціях, які виникають в процесі гендерної соціалізації молоді.

Створення умов для вільного вибору здобувачів у системі професійної підготовки є потужним засобом їхньої активізації та перетворення пасивного об'єкта навчання на активний суб'єкт формування власної гендерної компетентності.

У процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти велика увага приділяється компетентнісній складовій особистості фахівця. У центрі уваги сучасних підходів до освіти знаходиться не тільки професійна компетентність фахівця, але і його компетентність як суб'єкта взаємодії з людьми різного віку та статі.

Один із головних принципів, на яких ґрунтується сучасна освіта – навчитися жити разом, отримати не тільки професійну кваліфікацію, але й компетентність, яка дає особистості можливість подолати різні ситуації та працювати в групі. Вирішенню цього завдання сприяє наявність у студентів гендерної культури.

Гендерна культура передбачає формування у людини правильного розуміння щодо призначення чоловіка та жінки, їхнього статусу та взаємовідносин у різних сферах суспільства та життєдіяльності.

Дослідниця О. Кікінежді характеризує гендерну культуру «як знання соціально-психологічних механізмів становлення особистості жінки і чоловіка як різних біологічних, проте рівних соціальних істот» [28, с. 27].

Гендерна культура розглядається як невіддільний складник демократичного світогляду, дотримання принципу рівної та рівноцінної громадянської гідності кожної людини, незалежно від статі, забезпечення рівних можливостей для самореалізації та розвитку особистості чоловіків і жінок, визнання необхідності соціального партнерства жінок і чоловіків, консенсусного характеру досягнення рівності між ними .

Таким чином, як умову формування гендерної культури здобувачів потрібно розглядати визнання необхідності забезпечення рівних можливостей для самореалізації юнаків і дівчат, чоловіків і жінок. Формування гендерної культури – це питання про усвідомлення існування дискримінаційних норм поведінки чоловіка або жінки в суспільстві, впливу культури на формування і зміну традиційних гендерних стереотипів, норм поведінки щодо виконання ролей представниками чоловічої і жіночої статі в різних сферах життєдіяльності людей.

Гендерна культура – це складова спеціалізованої культури, що є результатом впливу на особистість конкретних людей, які займаються проблемами міжособистісних відносин професійно та виявляється в усвідомленні особистістю мотивів, потреб, цінностей, знань, поведінки пов'язаних із відносинами між представниками чоловічої і жіночої статі. Гендерна поведінка особистості може і сприяти, і заважати її професійному становленню.

Концепція виховання гендерної культури у молоді передбачає формування або зміну уявлень про життєве призначення чоловіка і жінки, притаманні їм позитивні якості і риси характеру; розкриття психологічних, фізіологічних і етичних особливостей юнаків та дівчат; усвідомлення жіночої і чоловічої гідності.

Критеріями сформованості гендерної культури виступають встановлення правильних відносин юнаків та дівчат; прагнення до взаєморозуміння між представниками різних статей; наявність якостей, характерних для чоловіка: сміливість, лицарство, працьовитість; наявність

якостей, характерних для жінки: доброта, любов до дітей, жіночність, турбота.

Відповідно до цього кожна особистість студентського віку повинна на рівні свого досвіду знати специфічні особливості протилежної статі, вважати їх природними і закономірними, розуміти принцип рівноправності чоловіків і жінок, усвідомлювати необхідність будувати відносини з іншими людьми, враховуючи їх гендерні особливості.

На формування гендерної культури особистості здобувача психологічний вплив здійснюють такі умови:

- реалізація та задоволення запитів, потреб та інтересів молоді;
- наявність єдності намірів і дій родини та закладів вищої освіти;
- творчий підхід до навчання і виховання;
- компетентність педагогів [60].

Формування гендерної культури здобувачів університету відбувається через їх гендерне виховання, що проявляється як впровадження демократичних цінностей, ідеї гендерної рівності в професійну освіту, що у свою чергу, сприяє процесу отримання студентами гендерної компетентності.

Гендерний аналіз у соціальному і гуманітарному знанні відкриває широкі можливості для переосмислення культури, розуміння необхідності зміни традиційних патріархальних цінностей на цінності, які проголошують, що чоловік та жінка різні, але рівні. Саме ідея гендерної рівності, на нашу думку, повинна була стати поштовхом для розробки концепції гендерної культури.

У сучасній науці ще тривають науково-теоретичні пошуки щодо розуміння компетенції – компетентності фахівця. Досі не існує єдності щодо змісту термінів «компетенція» і «компетентність». Але спираючись на доповідь міжнародної комісії з освіти для XXI століття щодо необхідності майбутнім спеціалістам отримати не тільки професію, але й компетентність, яка надасть можливість отримати знання, уміння, навички, необхідні для ефективних міжособистісних стосунків, ми використовуємо поняття

«компетентність».

Думки науковців збігаються в тому, що головними показниками компетентності є знання, вміння, навички, які сприяють подальшій ефективній професійній діяльності особистості. Рівень оволодіння гендерними нормами, цінностями, знаннями, що знаходять своє втілення в поведінці чоловіка і жінки, можна визначити як рівень оволодіння гендерною компетентністю особистості.

Але незважаючи на те, що формування гендерної культури студентів є одним з напрямків роботи вищої школи, у свідомості сучасних педагогів до сьогодення часу не сформувалося почуття особистої відповідальності за формування гендерної компетентності студентів. Саме тому питання ефективності забезпечення процесу формування гендерної культури пов'язано з питаннями формування гендерної компетентності.

Гендерна компетентність є ключовою якістю, яка ґрунтується на визначенні гендеру як структурної категорії в соціальному аналізі, і розуміється як необхідні знання для визначення соціальних детермінантів у поведінці та відносинах жінок і чоловіків, а також як уміння поводитися з цими детермінантами так, щоб для обох статей відкрилися нові можливості. Головним елементом гендерної компетентності є знання щодо соціального конструювання гендерних відносин і існування в них ієрархії [60].

На сучасному етапі дослідники гендеру підкреслюють, що гендерна компетентність стає частиною необхідних лідерських вмінь у професійних закладах, організаціях і є необхідною якістю для успішного ефективного менеджменту як й інші компетентності.

Дослідники визначають такі показники гендерної компетентності спеціалістів: здатність до рефлексії, з урахуванням своєї гендерної ідентичності (ролі); здатність до рефлексії з урахуванням соціальних гендерних ролей (образів), (оскільки гендер виступає і як соціальна категорія); знання щодо відтворення гендерних ролей (образів) і їх диференціація; обізнаність щодо гендерних ролей у соціокультурному

середовищі – гендерна компетентність, що пов'язана з людьми; знання про складну структуру гендерних відносин у суспільстві, політиці, адмініструванні і організації – структурна гендерна компетентність; визнання різних умов і передумов у способах і реаліях життя, де чоловіки та жінки живуть, виявляючи свою різноманітність і складність; здатність змінюватися (здатність до зміни перспектив); здатність до реального використання інформації щодо гендерної теорії на роботі – здатність до впровадження [60].

Під гендерною компетентністю розуміють обізнаність здобувача, фахівця, що містить уявлення щодо призначення чоловіків та жінок у суспільстві, конструювання гендерних відносин, особливостях власної індивідуальності та ціннісного ставлення до них.

Гендерну компетентність особистості визначають «як знання, вміння, навички, що зумовлюють взаємодію з особами різної статі на засадах гендерної рівності, опосередковані їх індивідуально-психологічними гендерними характеристиками (маскулінність-фемінінність, гендерна ідентичність, гендерна роль, гендерні установки та стереотипи), які проявляються у повсякденній життєдіяльності, спілкуванні та поведінці з особами різної статі» [4, с. 19].

У вітчизняному словнику сучасного гендерного мислення є тлумачення поняття гендерна некомпетентність – «свідоме або несвідоме незнання гендерного права та інших гендерних норм соціального співжиття» [39, с.143]. Гендерна некомпетентність розглядається як перешкода на шляху до реалізації гендерних прав та свобод громадян, формування їхньої гендерної культури [39].

Гендерно компетентна особистість здобувача має бути вільною від гендерних упереджень, не проявляти їх у своїй поведінці і характеризуватися гендерною чутливістю (здатність помічати прояви сексизму в поведінці інших). До гендерних цінностей відносять гендерні права, свободи, рівність соціального статусу, паритетність батьківства, материнства та ін. Гендерні норми – правила гендерної рівності, втілені у

свідомості, поведінці чоловіків та жінок і визначаються гендерною культурою, ступенем оволодіння ними.

Гендерні права людини – визнані міжнародним правом і конституцією та законодавством країни норми щодо рівності чоловіків і жінок [39].

Аналіз дослідницьких праць з даної проблематики також виявив, що більшість дослідників розглядають гендерну компетентність з двох боків. По-перше, як складову професійної компетентності, а, по-друге, як складову гендерної культури майбутніх фахівців.

Теоретичний аналіз виявив, що при наявній різноманітності точок зору на структуру та зміст гендерної компетентності особистості фахівця їх поєднує наявність гендерного знання та готовність до впровадження ідеї гендерної рівності.

Таким чином можна запропонувати таку структуру гендерної компетентності особистості здобувача, яка включає:

- 1) гендерні знання – знання законів щодо забезпечення гендерної рівності, теорії конструювання гендеру, гендерних стереотипів, знання щодо існуючих ситуацій гендерної нерівності;
- 2) гендерна чутливість – уміння використовувати гендерні знання в сімейній та професійній сферах, уміння реалізації доцільних форм гендерної поведінки, вміння помічати та адекватно оцінювати ситуації гендерної нерівності (сексизм, дискримінацію) у різних сферах життєдіяльності, здатність сприймати та розуміти гендерну ідентичність іншої людини;
- 3) гендерна ідентичність – усвідомлення власних гендерних характеристик, уміння аналізувати гендерні характеристики, здатність до рефлексії.

Чинником формування системи гендерних знань є засвоєння ідей гендерної теорії, гендерного підходу, законодавчих документів щодо впровадження ідей гендерної рівності в суспільство.

Майбутній фахівець повинен продемонструвати знання та розуміння

теорії соціального конструювання гендеру, гендерних стереотипів, законодавчих документів щодо впровадження ідеї гендерної рівності в суспільство, вміння використовувати ці знання на практиці, помічати ситуації гендерної нерівності, вміння аналізувати та вирішувати гендерні проблеми, а також вміння не виявляти у власній поведінці гендерно дискримінаційних практик, тобто виявляти гендерну чутливість.

Гендерну ідентичність автори словника сучасного гендерного мислення тлумачать як «осмислене самовіднесення особою своєї приналежності до жіночої чи чоловічої статі на основі усвідомлення певних особистісних якостей, індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру, способів поведінки, що сприймаються як свої, реальні» [39]. Усвідомлення власних гендерних характеристик допоможе особистості студента правильно оцінити свої можливості, обрати власні, оптимальні стратегії самореалізації взаємодії з оточуючими незалежно від статі, надасть право бути «різним», а також поважати гендерну ідентичність інших. Усе це сприятиме формуванню партнерських взаємовідносин між майбутніми фахівцями на протиположності домінуючим владним відносинам.

Отже, формування гендерної культури здобувачів університету, яка заснована на ідеї гендерної рівності чоловіків та жінок, пов'язане з необхідністю формування гендерних знань, норм, розвитку гендерної чутливості та гендерної ідентичності особистості, що в результаті призведе до формування в майбутніх спеціалістів гендерної компетентності, яка є запорукою ефективного міжстатевого, міжособистісного спілкування в різних сферах життєдіяльності особистості здобувачів.

З метою формування гендерної компетентності застосовуються активні методи навчання. Такі принципи активного навчання, як створення єдиного комунікаційного простору, розвиток самостійності думки, включення у діяльність, пов'язану з вирішенням проблемних завдань, що дозволяють сформувати ті необхідні вміння і навички, які складають основу гендерної компетентності особистості.

Соціально-психологічний тренінг – активна форма навчання, що представляє собою засіб психологічного впливу, спрямований на розвиток знань, соціальних установок, вмінь і досвіду продуктивного міжособистісного спілкування, натурна модель для вивчення соціально-психологічних явищ, практична лабораторія для формування комунікативних умінь в тому чи іншому виді професійної діяльності.

Таким чином, соціально-психологічний тренінг – це одна з форм активного навчання і психологічного впливу, яка формує навички аналізу ситуацій міжособистісної взаємодії (в тій або іншій сфері життєдіяльності) та підвищення компетентності у сфері спілкування.

Групова дискусія – активний метод навчання, що дозволяє, використовуючи систему логічно обґрунтованих доводів, впливати на думки, позиції, установки учасників у процесі спілкування.

Групова дискусія виступає як метод групового обговорення, що дозволяє виявити думки всіх членів групи і можливі шляхи вирішення. Таким чином, учасники навчання мають можливість поглянути на обговорювану проблему з різних сторін, висловити свою точку зору щодо думок інших (що знижує опір нової інформації і розряджає емоційну упередженість в оцінці інших людей), виробити групове рішення, яке розглядається як групова норма.

З позиції навчання групова дискусія дозволяє активізувати творчі здібності учасників; розвивати вміння і навички діалогу, ефективної комунікації; згуртувати групу.

У процедурі дискусії виділяють три основні фази:

1. Орієнтування: визначення цілей і теми дискусії, збір інформації зобговорюваної проблеми.
2. Оцінка: упорядкування, обґрунтування і спільна оцінка інформації, отриманої в процесі обговорення.
3. Завершення: підведення підсумків дискусії (зіставлення цілей з отриманими результатами).

В процесі формування гендерної компетентності можуть бути використані наступні теми для проведення групової дискусії: «Гендерні стереотипи: за і проти», «Різностатєва дружба: міф чи реальність», «Чоловічі і жіночі професії», «Роздільне статєве навчання: за і проти».

Групове інтерв'ю – це засіб для збору думок членів групи з конкретного питання і оцінки ситуації. На відміну від групової дискусії, групове інтерв'ю не ставить метою вирішення проблемної задачі. Його мета – збір думок і оцінки ситуації. У зв'язку з цим групове інтерв'ю може передувати груповій дискусії. У сфері гендерних відносин групове інтерв'ю може бути присвячено вивченню індивідуального досвіду гендерної взаємодії (реальних або спостережуваних ситуацій гендерної взаємодії). Наприклад, темою групового інтерв'ю можна вибрати «Образи чоловіків і жінок у ЗМІ».

Для реалізації даного методу необхідно чітко визначити тему і мету групового обговорення, забезпечити комфортну обстановку. Викладач виступає як інтерв'юєр і на першому етапі збирає фактичний матеріал, для чого необхідно сформулювати декілька питань, що розкривають думки людей по даній темі. Другий етап передбачає оцінку думок – відповідей, але не учасників. Результатом групового інтерв'ю є підведення підсумків щодо всього різноманіття групових думок і співвідношення їх з наявними даними наукових досліджень.

Рольові ігри являють собою груповий пошук рішення в запропонованій ситуації. В основі рольової гри знаходиться актуальна ситуація для учасників навчання, у відповідності з тематикою заняття. Наприклад, ситуація гендерного конфлікту в родині, на роботі. Для реалізації рольової гри розробляється сценарій, який включає в себе проблемну ситуацію: учасники гри стикаються з проблемною ситуацією взаємодії; роль учасників гри, що відображають типові дії людей в проблемних ситуаціях. Ролі учасників гри розподіляються наступним чином: головні ролі – персонажі, завдання яких вирішити проблемну ситуацію; статистичні ролі – персонажі, що створюють таку ситуацію. Також можна виділити спостерігачів, вони не

беруть участь у розігрується ситуації, а спостерігають за діями учасників, визначають найбільш ефективні моделі взаємодії.

Рольові ігри дають можливість побачити звичне поведіння, вийти за рамки поведінкових шаблонів і освоїти нові моделі дій у стосунках з протилежною статтю.

В заняттях, спрямованих на формування гендерної компетентності та гендерної культури, можуть бути розроблені рольові ігри, метою яких є дослідження ситуацій маніпуляції гендерними стереотипами в міжособистісному спілкуванні, формування навичок захисту від маніпуляції; освоєння моделей гендерної взаємодії; аналіз ситуації впливу гендерних забобонів в оцінці людини.

Серед соціально-психологічних особливостей, які відрізняють активні методи навчання у процесі формування гендерно компетентних моделей поведінки у студентському віці, варто виділити такі:

- введення активних форм і методів підготовки дозволить організувати процес підготовки студентів на належному рівні та перевести його у відкритий творчий процес дослідження;

- основною перевагою активних методів над традиційними є те, що вони ставлять тих, кого навчають, в активну позицію, і знання, одержані при цьому, не тільки швидше засвоюються, але й частіше використовуються на практиці;

- у процесі підготовки до майбутньої професійної діяльності використовувати такі форми активних методів навчання, як проблемні лекції, тренінги, що включають дискусії, проблемні й рольові ситуації, та різного характеру ігри, оскільки вони дозволяють розвивати та відстоювати особисту думку та власні погляди на різні ситуації та взаємодію з членами колективу.

Нами розглянуто основні підходи до поняття гендерна компетентність та виділення її основних компонентів. Проблема гендерної компетенції досліджувалася в наступних напрямках: структура й зміст гендерної компетентності особистості, формування гендерної компетентності

здобувачів закладів вищої освіти, гендерна компетентність у контексті професійної педагогічної культури. Визначення терміну гендерна компетентність не є однозначним, проте узагальнено можна сказати, що гендерна компетентність людини – це вміння залежно від ситуації правильно використовувати свою гендерну роль. В структурі гендерної компетентності виділяють знання про законодавчі акти, які регулюють гендерну рівність у суспільстві, вміння розпізнавати гендерні аспекти поведінки та навички діагностування сформованості гендерної культури.

Можна виділити три рівні розвитку гендерної компетентності у здобувачів: високий, середній і низький. Серед складових гендерної компетентності студентів виділяють такі елементи: загальнокультурний (знання різних моделей гендерної культури, розуміння зумовленості відмінностей моделей культурними особливостями), ціннісно-змістовий (знання, сприйняття чи несприйняття таких цінностей: гендерна рівність, гендерна толерантність, антисексизм), навчально-пізнавальний (уміння здобувати знання з гендерних питань, володіння різними методами пізнання стосовно гендерних питань), інформаційний (вільна орієнтація в інформаційному просторі, що стосується гендерних питань), комунікативний (ефективна комунікація у сфері гендерної взаємодії, зокрема навички відповідальної гендерної саморепрезентації, здатність критично осмислювати свою діяльність у сфері гендерних взаємодій), соціально-трудова (знання та досвід у гендерних аспектах громадсько-суспільної, соціально-трудова сфер), особистісний (засвоєння способів саморозвитку суб'єкта в гендерному аспекті).

Важливою умовою формування гендерної компетентності здобувачів є виховання у них гендерної культури. Гендерна культура – це складова спеціалізованої культури, що є результатом впливу на особистість конкретних людей, які займаються проблемами міжособистісних відносин професійно та виявляється в усвідомленні особистістю мотивів, потреб, цінностей, знань, поведінки пов'язаних із відносинами між представниками

чоловічої і жіночої статі. Формування гендерної культури – це питання про усвідомлення існування дискримінаційних норм поведінки чоловіка або жінки в суспільстві, впливу культури на формування і зміну традиційних гендерних стереотипів, норм поведінки щодо виконання ролей представниками чоловічої і жіночої статі в різних сферах життєдіяльності людей.

Формування гендерної культури здобувачів університету пов'язане з необхідністю формування гендерних знань, норм, розвитку гендерної чутливості та гендерної ідентичності особистості, що в результаті призведе до формування в майбутніх спеціалістів гендерної компетентності, яка є запорукою ефективного міжстатевого, міжособистісного спілкування в різних сферах життєдіяльності особистості здобувачів.

У сфері гендерних відносин активні методи навчання часто застосовуються з метою формування гендерної компетентності. Принципи активного навчання дозволяють сформувати ті необхідні вміння і навички, які складають основу гендерної компетентності особистості.

Серед активних методів навчання особливе місце займає соціально-психологічний тренінг, оскільки він формує навички аналізу ситуацій міжособистісної взаємодії та підвищує компетентність у сферах спілкування.

До методів активного навчання, які можуть використовуватися як у тренінгу, так і поза ним, відносять групову дискусію, групове інтерв'ю та рольову гру. Ці методи здійснюють великий соціально-психологічний вплив на особистість, впливаючи не тільки на успішне формування відповідних знань, вмінь та навичок з гендерної проблематики, але й дозволяють здобувачеві стати учасником гендерної взаємодії, навчитися вирішувати критичні ситуації у стосунках з протилежною статтю, помічати ситуації гендерної нерівності і несправедливості.

ВИСНОВКИ

У даному дослідженні ми здійснили теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з проблеми психологічних особливостей побудови гендерних моделей поведінки у студентському віці. Під гендерною моделлю поведінки розуміють виконання за зразком соціальної функції особистості з огляду на стать як соціальне явище (гендер). Науковці виділяють різні гендерні моделі поведінки.

Гендерна модель поведінки особистості є унікальним явищем, яке формується під впливом найближчого соціального оточення та індивідуальних рис самої людини. До соціальних особливостей, що впливають на формування гендерних моделей поведінки у студентському віці, відносять гендерну ідентифікацію особистості та наявні гендерні стереотипи поведінки. Гендерні стереотипи можуть впливати на поведінку щодо своєї й протилежної статі.

У вітчизняній літературі виділяють такі основні підходи до дослідження привабливості протилежної статі: соціально-конструктивістський (особливості формування фенотипу протилежної статі як сукупності ведучих ознак, значимість яких визначається впливом соціального середовища і культури), маскулінно-фемінінний (особливості сприйняття протилежної статі з врахуванням її генотипу, тобто ознак мужності і жіночності) та репродуктивний (вивчення еротичної привабливості протилежної статі).

Серед основних особливостей формування гендерних моделей поведінки ми виділили гендерну ідентифікацію (гендерну роль), наявність гендерних стереотипів по відношенню до протилежної статі, рівень гендерної культури та батьківську гендерну модель поведінки.

У другому розділі ми експериментально дослідили психологічні особливості формування гендерних моделей поведінки та стереотипи маскулінності-фемінінності в гендерних уявленнях сучасних студентів. З метою дослідження гендерних особливостей стратегій поведінки у

студентському віці ми використали групу методик: методика «Маскулінність-Фемінінність», методика «Експрес-діагностика гендерних стереотипів», методика «Опитувальник для виявлення стратегій залицяння» та методика «Дослідження гендерних схем особистості методом семантичного диференціалу».

На наступному етапі дослідження ми здійснили інтерпретацію отриманих даних та зробили висновки про особливості сучасних гендерних моделей поведінки у студентському віці. Достатньо велика частина опитаних студентів підтримує гендерні стереотипи маскулінності та феміності, які формують експектації гендерно вірної жіночої та чоловічої поведінки.

Данні, отримані в результаті опитування, не просто зображують жінку представницею «слабкої статі», але й відбивають та підтримують гендерну нерівність, що має місце в сучасному українському суспільстві. Якщо не брати до уваги отримані в ході опитування нейтральні риси, ідеальна жінка, з погляду здобувачів, має бути доброю, зовнішньо привабливою, не мати шкідливих звичок та вміти вести домашнє господарство. Проте, вона повинна бути впевненою, сміливою, активною і мати власну думку. Уявлення про ідеального чоловіка носить стереотипний характер, переважають традиційно маскулінні риси, хоча можна спостерігати тенденцію до появи у чоловіків рис, які раніше вважалися суто жіночими (відкритість, любов до дітей, вміння готувати та інші).

У роботі ми визначили особливості формування та умови розвитку гендерної компетентності у здобувачів вищої освіти. Серед складових гендерної компетентності здобувачів нами виділено такі елементи: загальнокультурний (знання різних моделей гендерної культури, розуміння зумовленості відмінностей моделей культурними особливостями), ціннісно-змістовий (знання, сприйняття чи несприйняття таких цінностей: гендерна рівність, гендерна толерантність, антисексизм), навчально-пізнавальний (уміння здобувати знання з гендерних питань, володіння різними методами пізнання стосовно гендерних питань), інформаційний (вільна орієнтація в

інформаційному просторі, що стосується гендерних питань), комунікативний (ефективна комунікація у сфері гендерної взаємодії, зокрема навички відповідальної гендерної саморепрезентації, здатність критично осмислювати свою діяльність у сфері гендерних взаємодій), соціально-трудова (знання та досвід у гендерних аспектах громадсько-суспільної, соціально-трудова сфер), особистісний (засвоєння способів саморозвитку суб'єкта в гендерному аспекті).

Важливою умовою формування гендерної компетентності здобувачів вищої освіти є виховання у них гендерної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л.Н. Гендерні стереотипи і гендерна ідентичність особистості. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2010. С. 82–93.
2. Біблер С., Мохан В., Райан К. Гендерна рівність і органи адміністрування виборів: посібник кращих практик. Київ: АК-ГРУП, 2014. 82 с.
3. Бойко О. Гендерна політика в Україні: здобутки та проблеми. *Гендерні студії: навчання, дослідження та практика* : матеріали II-ї Міжн. наук. конф., 16–20 квіт. 2018 р. Кропивницький : Видавництво «КОД», 2018. С. 136–138.
4. Бондарчук О. І. Гендерна освіта в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: програма спецкурсу для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. Київ, 2010. 21 с.
5. Варій М. Й. Загальна психологія: Підручник для студентів психологічних і педагогічних спеціальностей. К.: Центр учбової літератури, 2007. 967 с.
6. Вихор С. Т. Гендерне виховання: паралелі крізь століття. *Наука і сучасність* : зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. К., 2003. Т. ХLI. С. 82–90.
7. Вікова та педагогічна психологія: курс лекцій. Київ: Каравела, 2005. 399 с.
8. Вплив наявності партнера на його привабливість. URL: <http://www.effecton.ru/1068.html>.
9. Гендер – це тільки статевая приналежність або більш широке поняття? URL: <http://faqukr.ru/samovdoskonalennja/125385-gender-ce-tilki-stateva-prinalezhnist- abo-bilsh.html>.
10. Гендерний розвиток у суспільстві : (конспекти лекцій) / відп. ред. К. М. Левківський. 2-ге вид. К. : ПЦ «Фоліант», 2005. 351 с.

11. Гендерний центр Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. *Неформальна освіта: кращі практики і проекти* : журнал : Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2019. Вип. 2. С. 27–32.
12. Гіденс Е. Соціологія / пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник; наук. ред. О. Іващенко. К. : Основи, 1999. 726 с.
13. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навч. посіб. К.: Академія, 2004. 307 с.
14. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці. *Психологічний часопис*, 2016 (1), 41-55 с.
15. Горностай П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. Основи теорії гендеру : навч. посіб. Київ : К.І.С., 2004. 11с.
16. Городнова Н. М. Соціально-психологічні чинники становлення статево-рольової ідентифікації підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук / Городнова Н. М. – Київ, 2006. – 22 с.
17. Грей Д. Мужчины с Марса, женщины с Венеры / Дж. Грей. К: София, 2005. 162 с.
18. .
19. Гурлева Т. Гендерні особливості дорослішання підлітків. *Практичний психолог: школа*. 2013. № 10. С. 31-.37
20. Губернський Л. та ін. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядн. аналіз. К.: Знання України, 2005. 580 с.
21. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / Кравець В. П. та ін. ; за наук. ред. В. П. Кравця. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.
22. Данилевич Л.А., Вельченко А.В. Гендерні особливості міжособистісного спілкування підлітків. *Актуальні питання психології: теорія, методика, практика*: збірник матеріалів X Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, Умань, 25-26 жовтня 2021 р. / гол.ред. Сафін О.Д. Умань. С.57-59.

23. Дидин І. Гендерні аспекти спілкування. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, сьогодні* : матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю, м. Черкаси, 22 квіт. 2021 р. Черкаси, 2021. С. 332–333.
24. Єремєєва В. Д. Хлопчики та дівчатка: два різних світи. Редакція загальнопедагогічних газет, 2003. С. 112.
25. Заброцький М. М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга, 2008. 112 с.
26. Калініченко Т. М. Аналіз деяких відмінностей, характеристик для невербальних засобів комунікації жінок і чоловіків. *Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури*: матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Львів, 12–13 квіт. 2019 р. Львів, 2019. С. 51–54.
27. Камінська Н. Забезпечення гендерної рівності. Київ : КНТ, 2019.
28. Кікінежді О. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи. *Шлях освіти*. 2004. №1. С. 27–29.
29. Кіріленко О.Г. Зміст гендерної компетентності викладача. 2012. С. 11.
30. Корчак Я. Правила життя : Вибрані твори. К., 1989. С. 313-317.
31. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. Тернопіль : Джура, 2003. 416 с.
32. Кравченко О.О. Гендерні аспекти лідерства майбутніх соціальних працівників в умовах ЗВО. Збірник наукових праць УДПУ імені Павла Тичини. 2020. № 1. С. 95-104.
33. Кравченко О.О. Гендерний менеджмент у закладах соціальної сфери: стан та перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Соціальна робота. 2020. 1(6). С. 13–18.
34. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
35. Літвінова О. В. Вплив гендерних експектацій на соціально-рольову

позицію майбутнього фахівця : дис. канд. психол. наук. Луганськ, 2007. 231 с.

36. Літвінова О.В. Гендерна психологія: навч. посіб. Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. 2010.

37. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту : теорія та сучасна практика : навчальний посібник. Київ, 2006. 416 с.

38. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ : Основи, 2017. 256 с.

39. Мельник Т. 50/50: Сучасне гендерне мислення: словник. К. : К. І.С., 2005. 280 с.

40. Міньковська І. Гендерний аудит: інструмент формування недискримінаційного освітнього простору. *Школа*. 2018. № 5. С. 66-87.

41. Моделі поведінки. URL: http://studme.com.ua/152312107310/etika_i_estetika/modeli_povedeniya.htm#78.

42. Нежинська О. О. Психологічні умови формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» . Державний вищий навчальний заклад "Університет менеджменту освіти" (Київ). : ДВНЗ"УМО", 2011. 20 с.

43. Основи теорії гендеру : навчальний посібник. Київ : К.І.С., 2004. 536 с.

44. Посацький О. В. Особливості образу майбутнього в юнацькому віці / Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка. К., 2004. Т. 6. с. 264–272.

45. Принципи та етапи психологічного дослідження. URL: http://pidruchniki.com/11200611/psihologiya/psihologichne_doslidzhennya.

46. Приходькіна Н. О. Специфіка гендерного підходу в навчанні *Педагогічні науки*. Суми : СумДПУ ім. А. Макаренка, 2007. С. 324–328.

47. Психологія: Підручник для студ. вуз. К.: Либідь, 2001. 558 с.

48. Русова С. Вибрані педагогічні твори: В 2 кн. К. : Либідь, 1997. Кн.

2. 318 с.

49. Савчин М. В. Вікова психологія. К:Академвидав, 2005. 360 с.
50. Словник гендерних термінів / уклад. З. В. Шевченко. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
51. Соціальна безпека: теорія та українська практика: Монографія / За ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. К.: КНЕУ, 2006. 292 с.
52. Ставицький, Г.А. Аналіз ідентичності студентів педагогічного вузу. Frankfurt am Main, 270, 2016. 136-141 с.
53. Титаренко Т. М. Хлопчики та дівчатка: психологічне становлення індивідуальності. К.: Знання, 1989. 48 с.
54. Ткалич М. Г. Гендерна психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2011. 248 с.
55. Ткалич М. Г. Гендерна психологія [Текст] : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2016. 253 с.
56. Українські жінки в горнилі модернізації. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 304 с.
57. Цокур О. Основи гендерного виховання. *Гендерний розвиток у суспільстві*: конспекти лекцій. 2-ге вид. К.: ПЦ «Фоліант», 2005. С. 183–223.
58. Шевченко Л. О., Кобікова Ю. В. гендер у психологічних та соціальних дослідженнях : навчальний посібник. Київ : 2015. 148 с.
59. Щотка О. П. Гендерна психологія [Текст] : навч. посіб. : курс лекцій та практикум; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин : Лисенко М. М. [вид.], 2019. 358 с.
60. Angelika Blickhauser and Henning von Barga. Fit for Gender Mainstreaming - gender-sensitive transcending of borders between East and West. URL: <http://www.fit-for-gender.org/.../englishindex.htm>

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика “Маскулінність – фемінінність” Сандри Бем

Методика була запропонована Сандрою Бем (1974) для діагностики психологічної статі й визначає ступінь андрогінності, маскуліності й фемінінності особистості. Опитувальник містить 60 тверджень (якостей), на кожне з яких необхідно відповісти “так” або “ні”, оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей.

Текст опитувальника

1. Впевнений у собі.
2. Поступливий.
3. Здатний допомогти.
4. Схильний захищати свої погляди.
5. Життєрадісний.
6. Похмурий.
7. Незалежний.
8. Сором'язливий.
9. Совісний.
10. Атлетичний.
11. Ніжний.
12. Театральний.
13. Наполегливий.
14. Ласий на лестоці.
15. Щасливий.
16. Сильна особистість.
17. Відданий.
18. Непередбачуваний.
19. Сильний.
20. Жіночний.
21. Надійний.
22. Аналітичний.
23. Співчутливий.
24. Ревнивий.
25. Здатний до лідерства.
26. Що опікується про людей.
27. Прямий, правдивий.

28. Схильний до ризику.
29. Сенситивний.
30. Потайливий.
31. Швидкий у прийнятті рішень.
32. Жалісливий.
33. Щирий.
34. Самодостатній.
35. Здатний утішити.
36. Гоноровий.
37. Владний.
38. Володіє тихим голосом.
39. Привабливий.
40. Мужній.
41. Теплий, сердечний.
42. Важний.
43. Обстоює власну позицію.
44. М'який.
45. Вміє дружити.
46. Агресивний.
47. Довірливий.
48. Нефективний.
49. Схильний вести за собою.
50. Інфантильний.
51. Адаптивний.
52. Індивідуаліст.
53. Не люблячий лайки.
54. Несистематичний.
55. Конкурентноспроможний.
56. Люблячий дітей.
57. Тактовний.
58. Амбіційний, честолюбний.
59. Спокійний.
60. Традиційний, підвладний умовностям.

Ключ до тесту

Маскулінність (“так”): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58.

Фемінінність (“так”): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59.

Інші пункти – нейтральні.

За кожний збіг відповіді із ключем нараховується 1 бал. Потім визначаються показники фемінінності (F) і маскулінності (M) у відповідності з наступними формулами.

$F = (\text{сума балів за фемінінністю}): 20$; $M = (\text{сума балів за маскулінністю}): 20$.
Основний індекс IS визначається як: $IS = (F - M) \times 2,322$.

Якщо величина індексу IS укладена в межах від -1 до +1, то роблять висновок про андрогінність. Якщо індекс менше -1 ($IS < -1$), то робиться висновок про маскулінність, а якщо індекс більше +1 ($IS > 1$) – про фемінінність. При цьому, у випадку коли $IS < -2,025$, говорять про яскраво виражену маскулінність, а якщо $IS > +2,025$ – говорять про яскраво виражену фемінінність.

Інтерпретація результатів. Якщо за результатами набраних балів ви досягли середніх показників маскулінних та фемінних якостей, це означає, що ви належите до того рідкісного типу людей-андрогінів, яким піддається будь-яка робота і будь-які чоловічі й жіночі ролі. Ваша поведінка досить гнучка, що дає змогу вам бути доброю людиною, чутливою, а також сміливою, рішучою, здатною постояти за себе, підтримати інших, повести їх за собою.

Якщо ви набрали середню кількість балів за оцінкою фемінних якостей, які переважили маскулінні, це означає, що ви людина, на яку розраховують близькі, друзі, колеги. Проте в ситуаціях, які вимагають здатності взяти на себе керівництво справами, виявити наполегливість, настоювати на безумовному підпорядкуванні, вам не вистачає характеру, ви ухиляєтесь від відповідальності, передоручаєте вирішення своїх проблем іншим людям.

Якщо ви недобрали середньої кількості балів за фемінними якостями, проте у вас яскраво виражені маскулінні якості, то це означає, що ви здатні протистояти негараздам, згуртовувати оточуючих, надихати на досягнення цілей. Ви людина, орієнтована на досягнення успіху, подолання перешкод, самоствердження, на справу, в процесі якої нехтуєте будь-якими сентиментами. Ви прагнете виробляти у собі значною мірою притаманні вам твердість духу і характеру. Проте оточуючим іноді не вистачає вашої емоційної підтримки, співчуття, ласкавих слів.

Люди, які набрали низькі бали за шкалами фемінінність/маскулінність, визначаються як статево нейтральні особистості.

*Додаток Б***Дослідження гендерних стереотипів методом особистісного семантичного диференціалу**

Мета: виявити існуючі гендерні стереотипи в нормативному, ідеальному і символічному аспектах, а також порівняти поведінкову модель учасника з його гендерними уявленнями. Гендерні стереотипи вивчаються методом особистісних семантичних диференціалів (ЛСД).

Оснащення: бланки опитувальників (див. Додатки 1 і 2), ручки або олівці, калькулятор для підрахунку результатів.

Етап 1. Характеристика образів - заповнення бланків

Піддослідним пропонують дати характеристики наступним образам: «Я», «Ідеальна жінка» («Ідеальний чоловік»), «Жінка на відміну від чоловіка» («Чоловік на відміну від жінки»), «Призначення жінки (чоловіки)».

У правому та лівому (крайніх) стовпцях бланка (див. Додаток) містяться полярні, полюсні якості. Для образів «Я», «Ідеальна жінка» («Ідеальний чоловік») і «Призначення жінки (чоловіки)» потрібно оцінити правий стовпець, зазначивши ступінь вираженості характеристик для кожного образу в середньому стовпці (у процентному вираженні від 0 до 100). У лівому стовпчику представлені протилежні якості, на них можна орієнтуватися при оцінюванні. Наприкінці бланка містяться уніполярні шкали, які відзначаються таким же чином.

Образ «Жінка на відміну від чоловіка» («Чоловік на відміну від жінки») досліджується таким чином: необхідно позначити відсоток відмінності. Знак відмінностей значення тут не має (наприклад, жінки на відміну від чоловіків обаятельнее приблизно на 20%, що відзначається у відповідній в графі).

Етап 2. Обробка даних

Все шкали групуються для факторного аналізу, результати підсумовуються, обчислюється середній показник для кожного фактора.

Для оцінки чоловічих і жіночих образів пропонуються різні варіанти опитувальників.

Для аналізу виділяється наступний ряд факторів: оцінки (загальної привабливості); сили особистості; емоційності; соціального статусу; залежності; емпатійності; сучасності; фемінінності (традиційно жіночих якостей); маскулінності (традиційно чоловічих якостей); андрогінності (гендерно нейтральних якостей).

По кожному фактору обчислюється середній показник.

1. Фактор оцінки (загальної привабливості) включає в себе шкали: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

2. Фактор сили особистості: 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15.
3. Фактор емоційності: 17, 26, 28, 29, 37.
4. Фактор соціального статусу: 12, 31, 32, 33, 34.
5. Фактор залежності: 16, 18, 20, 21, 24.
6. Фактор емпатійності: 7, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 30.
7. Фактор сучасності: 9, 11, 12, 31, 32, 33, 43, 44, 45.
8. Фактор фемінінності (традиційно жіночих якостей): 22, 23, 24, 26, 40, 41, а також 19 і 28 для оцінки жіночих образів.
9. Фактор маскулінності (традиційно чоловічих якостей): 12, 14, 32, 34, 43, 44, 45, а також 19 і 28 для оцінки чоловічих образів.
10. Фактор андрогінності (гендерно нейтральних якостей): 2, 7, 8, 35, 36, 37, 38, 39.

У результаті обчислень і порівнянь можна зробити висновки про стереотипність поглядів досліджуваних.

Етап 3. Порівняння і результати

Отримані дані порівнюються таким чином:

1. Обчислюється середній показник по кожному фактору для образів «Ідеальна жінка» («Ідеальний чоловік»), «Призначення жінки (чоловіки)» і образу Я, результати яких відображають ступінь вираженості традиційного, стереотипного погляду на жінку або чоловіка, а також стереотипність поведінкової моделі випробуваного.

2. Обчислюється середній показник по кожному фактору для образу «Жінка на відміну від чоловіка» («Чоловік на відміну від жінки»), який відображає різницю між чоловіком і жінкою з погляду випробуваного у відсотках.

3. Отримані дані можна додатково проаналізувати наступним чином: для реципієнтів-жінок порівняти пари: «Я» - «Ідеальна жінка», «Я» - «Призначення жінки»; для реципієнтів-чоловіків: «Я» - «Ідеальний чоловік», «Я» - «Призначення чоловіки».

Подібність і відмінність у досліджуваних парах образів визначається за формулою:

Отримані результати відображають гендерний аспект подібності реального Я випробуваного з його поданням про ідеал, а також ступінь відповідності його поведінкової моделі поданням про якогось призначення представників його статі. Дані виражаються в відсотком співвідношенні.